

POSLEDNÉ ÚTOČNÉ AKCIE SLOVENSKEJ RÝCHLEJ DIVÍZIE NA KAUKAZE POSLEDNÝ ÚTOK NA TUAPSE

PAVEL MIČIANIK

MIČIANIK, P.: The last attacks of the Slovak fast Division at Caucasus. *Vojenská história*, 4, 12, 2009, pp. 32–55, Bratislava.

The author describes in his study a decisive period of the Slovak military history – the combat actions of the Slovak Fast Division in the period from August 1942 to November 1942, stemming from the available historical documents based at the collections of the Military History Archive and the Museum of the Slovak National Uprising.

The study deals with the assignment of the Slovak Fast Division in German operation EDELWEISS. The target of the operation was to penetrate through the main back of the Caucasus to Georgia and its Black Sea ports in the west up to the Caspian sea to the east at the mountain range. The Slovak fast division was assigned in the west part of the Caucasus front with the goal to conquer Tuapse. It was the last attack of the division in the first half of October 1942.

Military History. East Europe. WWII. The Slovak Army at the East front.

Slovenská *Rýchla divízia* (RD) po dobytí Rostova postupovala v rámci nemeckého LVII. pancierového zboru na juh do západnej časti Kaukazu. Postup sa zastavil v druhej polovici augusta 1942 v divokých kaukazských lesoch. Červená armáda tam vybudovala silnú obranu, ktorú nebolo možné prekonať z chodu. Obnovenie nemeckej ofenzívy na konci septembra 1942 neprineslo na kaukazskom bojisku očakávané výsledky. Divízie nemeckej 17. armády síce do večera 30. septembra 1942 zatlačili sovietsku 18. armádu o ďalších 5 – 10 km na juh, rozhodujúci prielom k Tuapse sa však nepodarilo vytvoriť. Napriek tomu hrozilo Tuapse vážne nebezpečenstvo. Hlavný stan Červenej armády preto nariadil 4. októbra 1942 veliteľovi *Zakaukazského frontu* získať späť stratené pozície. Velenie frontu preskupilo do 9. októbra svoje vojská na hlavných smeroch nemeckých útokov a spustilo protiútoky. Pôvodnú situáciu sa im ale nepodarilo obnoviť. Dňa 14. októbra 1942 nemecké, rumunské a slovenské jednotky opäť obnovili útok z východu v smere Šaumjan na Sadovoje a z priestoru východne od Fanagorijskoje na Sadovoje. Cieľom operácie bolo obkľúčiť hlavné sily sovietskej 18. armády a preniknúť k Tuapse. Už na druhý deň od začiatku útoku ustúpili útvary 18. armády na južný okraj Šaumjanu k železničnému mostu pri Ostrovskoj Ščeli. Zatlačené boli aj vojská na pravom krídle sovietskej 56. armády v priestore Sadového. Sovietsky hlavný stan preto ešte v ten deň nariadil veliteľovi *Zakaukazského frontu* posilniť 18. armádu tromi gardovými streleckými brigádami zo zálohy Severnej skupiny a previesť do zálohy tri strelecké brigády z Baku. Na tuapský smer bola prevelená jedna jazdecká a jedna horská strelecká divízia. Front dostal k dispozícii 4 protitankové del. pluky, 2

pluky protivzdušnej obrany a protiletadlový del. oddiel s kanónmi kalibru 85 mm. Bolo doplnených 6 streleckých divízií na najohrozenejších úsekoch obrany. Bol už najvyšší čas, pretože nemecké jednotky v priebehu 16. – 17. októbra ovládli priestor Šaumjanu a začali bojovať o Jelizavetpolský priesmyk.¹

Obnovenej ofenzívy sa zúčastnila aj slovenská RD, ktorá bola k 1. októbru 1942 posilnená na 8 456 mužov. Bojové straty a choroby však tento stav znížili za dva týždne o 410 mužov. Keď bola 14. októbra obnovená ofenzíva, RD mala 8 046 mužov (z toho 199 dôstojníkov, 95 rotmajstrov a 295 poddôstojníkov).² V jej výzbroji bolo 1 992 pištolí vz. 22 a vz. 24, 5 863 pušiek vz. 24, 386 ľahkých guľometov vz. 26, 61 ťažkých guľometov vz. 24, 10 protiletadlových kanónov *Oerlikon*, 24 protitankových kanónov (18 KPÚV vz. 37 a 6 Pak 38), 24 mínometov vz. 36, 4 protiletadlové kanóny Flak 37 a 43 poľných diel (9 horských kanónov vz. 15, 24 ľahkých húfníc vz. 14/19, 6 ľahkých húfníc vz. 30 a 4 kanóny vz. 35).³ Divízia mala dostatočne silné delostrelectvo, ale nedostatok pechotných automatických zbraní (ten bol čiastočne kompenzovaný používaním ukoristených sovietskych samopalov a poloautomatických pušiek). RD mala zaútočiť súčasne so západným susedom 198. pešou divíziou (PD), ktorá mala stále v podriadenosti II/20 prápor (mjr.pech. Jozef Lehocký) a 2 eskadróny PO 5 (mjr.jazd. Ján Izák). Vlastný útok v pásme RD mala viesť „útočná skupina Markus“, pomenovaná podľa jej veliteľa a zároveň veliteľa peš. pl. 20 pplk.pech. Mikuláša Markusa. Súčasťou útočnej skupiny *Markus* boli I/20 prápor (stot. pech. Štefan Želinský), I/21 prápor (stot. pech Ján Hlucháň), ťažká eskadróna PO 5, pionierska rota 2, HKB 20, 2 čaty KPÚV 11, čata DPLP a čata nemeckých protiletadlových kanónov kalibru 37 mm. Prípravy na útok v rámci celého LVII. armádneho zboru (198. PD, RD a 125. PD) sa uskutočnili 13. októbra 1942. V ten deň boli do Kutajskaja od peš. pl. 21 presunuté ťažká eskadróna a 2 pionierske čaty, aby boli k dispozícii skupine *Markus*. Skupina disponovala 4 horskými kanónmi vz. 15, 4 protitankovými kanónmi Pak 38, 2 protiletadlovými kanónmi Flak 31 kalibru 37 mm a 2 kanónmi *Oerlikon* kalibru 20 mm.⁴

Dňa 14. októbra 1942 o 6.00 h zaujali útočné skupiny RD a 198. PD východiskové pozície a zároveň sa začala delostrelecká príprava. Delostrelectvo sa zameralo na postavenia sovietskych guľometov a mínometov, pričom húfnice II/31 oddielu preukázateľne zničili 2 sovietske bunkre. Po hodinovej delostreleckej príprave (delostrelci vypálili až 1 400 granátov!) vyrazili o 7.00 h do útoku bojové skupiny. Skupina *Markus* zaútočila smerom na kótu 411.8 východne od Chatypsa. Útočiacich pešiakov účinne podporovali palbou ťažké guľomety a protitankové kanóny. Obranu v tomto priestore držali 1. a 2. prápor 714. strel. pluku 395. streleckej divízie (SD), ktorých sila bola odhadnutá na asi 500 mužov. Početný stav 1/714 práporu bol k 10. októbru 284 mužov (z toho 25 dôstojníkov). Vo výzbroji mal 178 pušiek, 18 ľahkých a 6 ťažkých guľometov (z toho 1 slovenský vz. 24 a 2 nemecké MG 34), 8 mínometov (6 kalibru 50 mm a 2 kalibru 82 mm). Navyše mal pridelenú batériu s 2 kanónmi kalibru 76,2 mm. Podobný stav ľudí a výzbroje bol aj v 2/714 a záložnom 3/714 prápore (jeho sila bola odhadnutá na zhruba 300 mužov). Sily boli teda na oboch stranách vyrovnané, avšak útočná skupina *Markus* mala nad obrancami prevahu v ťažkých zbraniach. Útok skupiny *Markus* navyše podporil II/20 prápor a cyklistické eskadróny mjr. Izáka útočiace na la-

1 *Dějiny Druhé světové války 1939-1945 (svazek V.)*. Praha 1979, s. 206.

2 VHA, RD, šk. 15, 42/1/15, Telegram č. 48, 1. 10. 1942, MNO; Tamže, Telegram č. 536, 15. 10. 1942, MNO.

3 BYSTRICKÝ, J.: Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942. In: *Vojenská história*, 5, 2001, č. 1, s. 58.

4 VHA, RD, šk. 67, asanačná rota, Vel. RD, Čís.: 22.162/Taj. 3. odd. 1942, Operačný rozkaz č. 36, 14. október 1942.; VHA, RD, šk. 46, Hlásenia odoslané na MNO, 324, Situácia RD 14. 10. 1942.

vom krídle 198. PD smerom na Chatyps. Skupine *Markus* i slovenskému delostrelectvu veľmi pomohol náčrt sovietskych obranných postavení na holej výšine pred kótou 411.8 a ďalšie informácie, ktoré veleniu RD poskytol pobočník veliteľa 1/714 práporu npor. I. A. Marčenko. Ten zbehol na slovenskú stranu 9. októbra. Slovenskému delostrelectvu sa vďaka tomu podarilo rýchlo vyradiť z boja sovietske delá a mìnometry. Drótené prekážky a viacero radov mìnových polí dostali na starosť príslušníci pion. roty 2 (npor. pion. Gustáv Donoval). Roty I/20 práporu sa dostali pred prekážky o 9.50 h. Tu zaľahli a počkali, kým pionierske družstvá odstránia míny. Jednému družstvu velil čkt. Ján Kajan. Okolo 11.00 h usilovní pionieri mìnové polia napriek silnej palbe sovietskych guľometov a mìnometov odstránili. Po usporiadaní peších jednotiek a päťminútovej delostreleckej palbe „pokračoval útok v nezmenenej prudkosti“ proti sovietskym bunkrom. Počasie bolo príjemne teplé, teplota stúpla až na 20°C. Slovenské delá, mìnometry a protitankové kanóny podporovali pechotu silnou a presnou palbou, ktorá vyradila viacero bunkrov, guľometných hniezd a ťažkých zbraní. V niektorých bunkroch sa červenoarmejci húževnato bránili, takže každý bunker musel byť dobytý osobitne. Napriek tomu vojaci I/20 práporu dosiahli o 11.30 h vrchol kóty. Velenie 714. strel. pluku sa pokúsilo protiútokom z juhovýchodu získať stratené pozície späť, slovenské delostrelectvo ho však zmarilo skôr ako sa mohol plne rozvinúť. Do večera zaujal I/20 prápor dočasnú obranu asi 500 m južne a I/21 prápor východne od tejto „holej výšiny“. Citlivú kótu 260 zostali zaisťovať iba 2 pionierske čaty. Úloha určená veliteľom LVII. armádneho zboru pre RD na tento deň tak bola prakticky splnená.⁵

Ku kóte 411.8 sa od severozápadu prebýjali aj II/20 prápor, 2. cyklistická eskadróna a motorizovaná cyklistická eskadróna útočiace vo zväzku nemeckej 198. pešej divízie. Prápor mjr. Lehockého spočiatku postúpil len o 300 m, pretože musel prekonávať silné opevnenia. Do večera sa prebil k ceste nad Chatypsom, kde zaujal dočasnú obranu. Oveľa lepšie sa darilo 2. cyk. eskadróne npor. Kučeru, ktorá zaútočila na kótu 226.2. Na tejto kóte mal svoje veliteľské stanovisko veliteľ 2/714 práporu kpt. Ševčenko. Prápor držal obranu v okolí neďalekého kolchozu (4/714 rota priamo v kolchoze, 6/714 rota na kopci východne a 5/714 rota na kopci západne od kolchozu). Na kóte bola v obrane záložná 8/714 rota (100 mužov). Vojaci eskadróny npor. Kučeru túto rotu i s veliteľom 2/714 práporu dopoludnia z troch strán obkľúčili. Sovietska 6. rota poslala veliteľovi práporu na pomoc niekoľko mužov s ľahkým guľometom, ktorí sa na kopec dostali popri telefónnom vedení vedúcom z kopca na kolchoz. Velenie 714. strel. pluku na kótu 226.2 navyše vyslalo 30 samopalníkov (4 z nich boli cestou vyradení). 8. rota však utrpela také ťažké straty, čiže z nej zostalo iba 18 mužov! Keď padol kpt. Ševčenko, došlo k zlomu. Práporného komisára a kapitána z plukovného štábu zastrelili vlastní vojaci! Velenie nad práporom potom prevzal mladší politrúk. V tejto zúfalej situácii nariadil po zotmení veliteľ 714. strel. pluku pplk. Kašuba ústup zvyškov práporu z okolia kolchozu, ktorý sa rozhodol aj osobne riadiť. Rozbité roty 2/714 práporu viedol komisár pluku práp.kom. Žirinov, za ktorým šlo 8 samopalníkov a zvyšky rôt v počte 45 mužov. Počas ústupu úbohého torza práporu z beznádejnej situácie zahynul aj pplk. Kašuba, ktorý bol

5 VHA, RD, šk. 46, Hlásenia odoslané na MNO, 324, Situácia RD 14. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 69, Vojnový denník 2. oddelenia (2. 7. – 17. 10. 1942.); VHA, RD, šk. 106, p.pl. 20, I. prápor, Vojnový denník 1/20 roty; VHA, RD, šk. 25, 2. odd., Vojnový denník RD (opis). s. 127.; VHA, RD, šk. 46, Vel. RD, Čís.: 25.649/Taj. 2. odd. 1942, 10. októbra 1942.; VHA, RD, šk. 170, PÓ 5, Čís.: 25.658/Taj. 2. odd. 1942, Výsluch voj. prebehlička, SV. 17. októbra 1942.; Z galérie nositeľov železného kríža (V palbe nepriateľských mìn). In: *Stráž vlasti*, 2, 1944, č. 11, s. 12.

zabitý dávkou z guľometu. 714. strel. pl. tak v najkritickejšej situácii prišiel o svojho veliteľa. Zvyšky 2/714 práporu zaujali po ústupe obranu v priestore kóty 411.8.⁶

Prvý deň útoku bol napriek tvrdému odporu práporov 714. strel. pl. pre slovenské jednotky úspešný. Obrancom spôsobili ťažké straty (2/714 prápor bol prakticky zničený, padol jeho veliteľ i veliteľ celého pluku) a do obrany vrazili dva zbíhavé klíny smerujúce ku kóte 411.8. Zajatých bolo 15 červenoarmejcov (9 zajala skupina *Markus* a 6 II/20 prápor). Ťažké straty však utrpeli aj slovenské jednotky. Prvý deň útoku padlo 12 a ranených bolo 99 slovenských vojakov, čo bola sila jednej roty (6 mŕtvych a 66 ranených mala útočná skupina *Markus*, zvyšok jednotky pridelené 198. PD). V útoku sa pokračovalo nasledujúci deň o 6.00 h. Po delostreleckej príprave vyrazila skupina *Markus* do útoku na kótu 411.8. Slovenské delostrelectvo zničilo presnou paľbou viacero sovietskych bunkrov, čím uľahčilo postup pechote, ktorá poničené bunkre rýchlo „vyčistila“ od ich obrancov. V úseku I/20 práporu napríklad obrancovia počas delostreleckej paľby a útoku slovenských jednotiek zo svojich bunkrov ušli, takže prápor sa ich do 9.00 h zmocnil prakticky bez boja. O 10.45 h bol už prápor tesne pred vidlicou ciest severne od kóty 225.8. Stratil pritom len niekoľko ranených v dôsledku paľby sovietskeho delostrelectva. Do večera sa I/20 práporu ešte podarilo obsadiť kótu 225.8 i 226 a zaujať tam dočasnú obranu (kótu 226 obsadila I/20 rota). Spojenie s II/20 práporom, ktorý postupoval v ústrety I/20 práporu, sa však nepodarilo nadviazať.⁷

II/20 prápor útočil spolu s obidvoma cyklistickými eskadrónami naďalej vo zväzku 198. PD. S účinnou podporou delostrelectva sa im do 12.00 h podarilo dosiahnuť kótu 411.8, ktorá dominovala údoliu Chatyps. Po polhodinovej prestávke prápor vyrazil do útoku na samotnú výšinu, ktorú po zdĺhavom boji do 17.00 h obsadil. Na dosiahnutých pozíciách bola zaujatá dočasná obrana. Straty z druhého dňa útoku boli neporovnateľne nižšie. Padol 1 a ranených bolo 33 slovenských vojakov. Dňa 16. októbra o 6.00 h útočná skupina *Markus* opäť obnovila útok smerom na kótu 411.8. I/20 prápor stot. Hlucháňa vyrazil o 7.00 h z kóty 225.8 na kótu 411.8, kde sa po namáhavom presune spojil s II/20 práporom mjr. Lehockého, ktorý postupoval od západu. Podriadenie II/20 práporu a obidvoch cyklistických eskadrón 198. PD tým skončilo a velenie nad nimi prevzal pplk. Markus. II/20 prápor postupoval z kóty 411.8 ďalej na juhovýchod a pri križovatke ciest juhovýchodne od kóty 411.8 narazil o 7.20 h na silné bunkre. Do 17.00 h prápor spolu s cyklistickými eskadrónami postúpil 0,8 až 2 km na juhovýchod od kóty 411.8 a zaujali obranu obojstranne od cesty vedúcej po hrebeni Koč (Kotch). Jednotky RD tak opäť úspešne splnili úlohu dňa. Pomohlo im pritom aj nemecké letectvo, ktoré vyvíjalo počas celého dňa v úseku RD živú činnosť. Jednotky sovietskej 395. SD boli definitívne zatlačené na juh od údolia potoka Chatyps. Do zajatia padlo 10 červenoarmejcov. Slovenské straty dosiahli 6 mŕtvych a 22 ranených.⁸

Úspešne postupovali aj 198. PD a 101. horská divízia na obidvoch krídlach RD. Hlavné postupy 198. PD ohrozoval tylo 395. SD a 68. brigády námornej pechoty (bnp), ktoré v snahe vyhnúť sa obklúčeniu začali ustupovať aj spreď slovenských jednotiek. Ničili pri tom všetky cesty. Ešte v priebehu útoku sa 16. októbra začala formovať „útočná skupina Zverin“ pod velením veliteľa peš. pl. 21 pplk. pech. Ondreja Zverina. Okrem II/21 práporu a 1. cyklistickej eskadróny boli do nej zaradené aj I/21 prápor, ťažká eskadróna PO 5, HKB 20

6 VHA, RD, šk. 170, PO 5, Čís.: 25.658/Taj. 2. odd. 1942, Výsluch voj. prebehlika, SV. 17. októbra 1942.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 69, Vojnový denník 2. oddelenia (2. 7. – 17. 10. 1942).

7 VHA, RD, šk. 32, i. č. 69, Vojnový denník 2. oddelenia (2. 7. – 17. 10. 1942.); VHA, RD, šk. 106, Vojnový denník I/20 roty; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 325, Situácia RD 15. 10. 1942.

8 Tamže; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 326, Situácia RD 16. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 106, Vojnový denník I/20 roty; VHA, RD, šk. 32, i. č. 69, Vojnový denník 2. oddelenia (2. 7. – 17. 10. 1942).

a pionierska rota 2 (bez 1 čaty), ktoré boli vyňaté zo skupiny *Markus* a nákladnými autami prevezené zo západného na východné krídlo RD. Na východné krídlo RD sa tak presunulo ťažisko útoku celej divízie, pretože prieskumné hliadky PO 5 a II/21 práporu zistili, že sovietske jednotky ustúpili medzi 6.00 – 7.00 h od ropných cisterien a do 10.30 h vyprázdňovali jednotky 68. bnp celú západnú časť obce Suchaja Zize. Dvaja prebehľáci navyše potvrdili, že brigáda dostala večer 15. októbra rozkaz na ústup. PO 5 preto o 14.00 h zahájil postup (z 8 mín nastražených na ceste boli 4 zneškodnené a 4 označené) a do 17.15 h zaistil pravé krídlo útočnej skupiny *Zverin* v osade Roboči Gorodok. Bližšie k frontu sa presunuli aj delostrelecké batérie a 3/11 batéria si urobila pozorovateľňu priamo pri cisternách. Pred útočnou skupinu *Zverin* bol v obrane 1/714 prápor (npor. Lisovoj) a dve rotý 1. práporu 68. brigády námornej pechoty. Sila týchto jednotiek bola odhadnutá na 420 – 460 mužov podporovaných 4 mínometmi kalibru 82 mm. Sovietske bunkre boli zapustené hlboko v zemi, členené do hĺbky a prepojené spojovacími zákopmi. Prístupy k nim chránilo nesúvislé pásmo drôtených prekážok a ojedinele aj mínové polia. Obrancov podporovalo spolu 10 diel (6 kanónov kalibru 76,2 mm, 3 húfnice kalibru 122 mm a 1 kanónová húfnica 152 mm) v 4 delostreleckých batériách. Východisko na útok si skupina *Zverin* vylepšila ešte večer 16. októbra, keď II/21 prápor (mjr. pech. Belo Mládek) obsadil opustené pozície v Suchaja Cica i dominujúcu výšinu.⁹

Útočná skupina *Zverin* vyrazila do útoku na svitaní 17. októbra o 5.00 h z priestoru obce Suchaja Ziza juhozápadným smerom na hrebeň Chrebet. Po prekonaní sovietskych zadných vojov obsadila východnú časť masívu Chrebet a postupovala ďalej na juh. Postup skupiny *Zverin* dobre podporovala skupina *Markus* útočiaci zbievavým smerom po hrebeni Chrebet. Skupinu *Markus* tvorili I/20 a II/20 prápor, 2. cyklistická a motorizovaná cyklistická eskadróna, 2 čaty KPŮV 11, 2 čaty ľahkých protiletadlových kanónov a čata pionierov. V popoludňajších hodinách mot. cyk. eskadróna mjr. Izáka obsadila osadu Tri Duba. Jedna jej čata pritom po krátkom boji zajala majora hospodárskej služby 68. bnp Alexeja Jakovleviča Tichomirova a 12 námorných pešiakov. Mjr. Tichomirov neskôr veleniu RD poskytol cenné informácie o počtoch a výzbroji svojej brigády. Útok skupiny *Markus* účinne podporila aj *Luftwaffe*. Strmhlavé bombardéry Ju 87 *Stuka* dvakrát v skupinách bombardovali sovietske pozície. Oba letecké nálety trvali takmer polhodinu. Nálety „šťúk“ navyše doplnili nálety bombardérov Ju 88 a bitevné nálety stíhačiek.

Tieto letecké útoky urýchlili postup obidvoch slovenských útočných skupín. Postup výdatne podporilo aj delostrelectvo, ktorému sa okrem iného podarilo presnými zásahmi zničiť veliteľstvo sovietskeho streleckého pluku (zahynul pritom aj veliteľ pluku). Skupina *Markus* postupovala pozdĺž obrovského nápisu „Kotch“. S podporou nemeckého letectva dosiahla čistinu pri písmene „t“ a o 10.00 h prekonala slabší odpor obrancov v priestore písmena „ch“ nápisu „Kotch“. Cesty tu už boli príliš úzke pre nákladné autá. Ďalej na juh boli iba širšie horské chodníky, po ktorých sa nemohli pohybovať ani ťažké koňmi ťahané vozy! O 12.00 h nadviazali obidve útočné skupiny vzájomný styk a okolo 14.00 h bola už celá RD južne od bývalých sovietskych pozícií. Všetky prístupy z juhu k masívu Chrebet Kotch ovládali slovenské jednotky, čím sa im otvoril prístup do údolia rieky Psekups. Bojová úloha RD tým bola splnená na sto percent. Obidve skupiny v ten deň stratili 4 mŕtvych a 14 ranených.

9 VHA, RD, šk. 32, i. č. 69, Vojnový denník 2. oddelenia (2. 7. – 17. 10. 1942.); VHA, RD, šk. 67, asanačná rota, Vel. RD, Čís.: 22.164/Taj. 3. odd. 1942, Operačný rozkaz č. 37, SV. 16. október 1942.; VHA, RD, šk. 170, PO 5, Čís.: 630 Taj./1942, SV. 14. november 1942.; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 326, Situácia RD 16. 10. 1942.; Tamže, 327, Situácia RD 17. 10. 1942.

Zajatých bolo 23 sovietskych vojakov. Útočná činnosť tak pre RD skončila a vyčerpané pešie jednotky obidvoch útočných skupín na hrebeni Chrebet Kotch ešte v ten večer vystriedali jednotky PO 5, ktoré sa na dosiahnutej čiare zakopali.¹⁰

Za štyri dni útoku stratila RD spolu 23 mŕtvych a 168 ranených. Zajatých bolo 48 červenoarmejcov. Sovietske jednotky navyše utrpeli ťažké straty na ľuďoch i materiáli (najmä 395. SD). Výkon slovenských jednotiek ešte v priebehu 17. októbra ocenil veliteľ LVII. armádneho zboru, ktorý plk. Jurechovi zaslal telegram s uznaním pre RD:

„Za veľmi úspešný útok, ktorý viedol k očisteniu horského masívu Chrebet a dobytíu osady Tri Duba, vyslovujem slovenskej rýchlej divízii svoje mimoriadne uznanie.

Kirchner

veliaci generál armádneho zboru.¹¹

Podakovanie za podporu slovenských jednotiek poslal veliteľovi RD aj veliteľ 198. PD:

„Slovenská rýchla divízia!

Prápor II/20 a cykl. eskadróny mjr. jazd. Izáka a npor. jazd. Kučeru, ktoré mi boli v dobe od 28. septembra 1942 do 16. októbra 1942 podriadené, chránili ľavý bok mojej divízie bojom v najťažšom horskom a lesnatom teréne proti zúfalo sa brániacemu nepriateľovi odrážajúc jeho útoky. Toto bolo možné len obetavým zasadením sa dôstojníkov a mužstva.

Ďakujem práporu II/20 a obom eskadrónam za ich veľmi cennú pomoc a verné bratstvo zbraní a prajem celej slovenskej rýchlej divízii a jej veliteľovi stále plné úspechy a bohaté vojenské šťastie.

Generál major

MÜLLER

veliteľ 198. pešej divízie.¹²

Slovenskí vojaci opäť ukázali, že vedia bojovať, hoci na konci septembra morálka v RD upadala.

Je pozoruhodné, že napriek všetkým problémom slovenskí vojaci vybojovali skvelé taktické víťazstvo. Vyčerpanosť RD už ale uznal aj gen. Kirchner, ktorý „za úspešné a namáhavé boje v ťažkom horskom teréne a proti silne opevnenému nepriateľovi“ nariadil pre divíziu „krátky odpočinok“ (2 – 3 dni) v priestore Kutajskaja – Suzdalskaja – Martanskaja – Abchazskaja severovýchodne od mesta Gorjačij Kľuč. Len PO 5 a mot. cykl. eskadróna mali zostať medzi nemeckým XXXIV. a LVII. armádnym zborom ako styčný pozorovací sled. PO 5 zostal v okolí osady Tri Duba a eskadróna v údolí potoka Chatyps, aby zaistili ostatné jednotky RD medzi útočiacimi nemeckými zbormi. Presun do oddychových priestorov sa začal ešte 18. októbra, zdržal ho však výdatný dažď. Lesné cesty sa totiž v dôsledku dažďa stali takmer úplne nezjazdnými. S ťažkosťami sa po nich mohli pohybovať iba traktory a ťažné autá s navijakmi, ktorých bolo málo. Presuny narušil jediný prepad sanitného auta peš. pl. 20 17. októbra večer na ceste od veliteľstva divízie do zberne ranených v Imeretinskaja.

10 Tamže; VHA, RD, šk. 32, i. č. 69, Vojnový denník 2. oddelenia (2. 7. – 17. 10. 1942).; VHA, RD, PO 5, Čis.: 630 Taj./1942, SV. 14. november 1942.

11 VHA, RD, šk. 2, Veliteľstvo, Dôverné rozkazy č. 21 – 126, roč. II, Dôverný rozkaz č. 105, 18. októbra 1942.

12 Tamže, Dôverný rozkaz č. 109, 23. október 1942.

Zranený bol filmár MNO Fábry a jeden vojak (obidvaja ľahko).¹³ Pršať neprestalo počas celej noci z 18. na 19. októbra a ani v priebehu 19. októbra. Cesty sa premenili na potoky bahna. Do určených ubytovacích priestorov sa preto dostala len časť pechoty a motorizovaných útvarov, ktoré boli k nim najbližšie. Del. oddiel 11 sa ubytoval v Susdatskaja, HKB 11 zostala prechodne v Tabaksovchoze a PO 5 dorazil k Chatypsu. Ďalej sa nedostali, pretože im zapadli autá. Na cestách zostala aj časť peš. pl. 20, hypomobilné trény a asi 1/3 všetkých motorových vozidiel divízie. Rovnako dopadla i 5/31 del. batéria. Kone nevládali vytiahnuť húfnice z blata a šoféri traktorov vyťahujúci z blata vozidlá pechoty jej odmietli pomôcť! Delostrelci tak so svojimi koňmi strávili na ceste v daždi plné tri dni. Z nasadených traktorov a áut s navijakmi prišla na miesto určenia len asi 1/3. V priebehu dňa vytiahli z bahna iba 6 áut! V podobnej situácii sa ocitli aj susedné nemecké jednotky, ktoré preto nestihli včas vyprázdniť ubytovacie priestory určené slovenským jednotkám. Ubytovatelia veliteľstva RD vyslaní do obce Klučevaja sa museli vrátiť, lebo v priestore boli ešte Nemci. Jednotky, ktoré sa dostali do určených ubytovacích priestorov, sa venovali osobnej hygiene (kúpanie, čistenie, dezinfekcia, pranie bielizne), ošetrovaniu výstroje a výzbroje, opravám vozatajského materiálu a motorových vozidiel. Dážď neustal ani v noci a v priebehu nasledujúceho dňa. Napriek tomu sa väčšina pechoty v priebehu 20. októbra dostala do určených ubytovacích priestorov. Z uviaznutých áut však bola vytiahnutá len malá časť. S vyťahovaním zapadnutých áut boli problémy aj na druhý deň (opäť sa ich podarilo vytiahnuť len málo), takže divízia nebola sústredená v určených priestoroch ani 21. októbra.¹⁴

Jednotky sústredné v určených priestoroch však už mali oddychový režim. Peš. pl. 20 ubytovaný v obci Kutajskaja mal 20. októbra o 10.00 h slávnostný nástup pri miestnom slovenskom cintoríne. Najprv bola venovaná pietna spomienka padlým spolubojovníkom. Nasledovalo requiem, vyznamenanie statočných vojakov, povýšenie vojakov z radov mužstva a štátna hymna. O 12.30 h bol spoločný obed dôstojníkov pluku s vybranými príslušníkmi mužstva od každej roty. Smútočnú slávnosť završil o 14.00 h slávnostný pohreb 3 padlých príslušníkov pluku (zrejme išlo o 3 vojakov, ktorí boli predchádzajúci deň ťažko zranení nášlapnými mínami). Pohrebu s čestnou čatou sa zúčastnil veliteľ pluku pplk. Mikuláš Markus i dôstojníci pluku. Takéto pietne akty utužovali spolupatričnosť medzi vojakmi a dôstojníkmi každej jednotky. PO 5 a mot. cyk. eskadróna boli medzitým stále v priestore osady Tri Duba. PO 5 vyslal 21. októbra prieskumnú hliadku na kótu 435.2. Hliadka z kóty videla ústup útvarov 68. bnp asi 10 km na juh, pričom 76,2 mm delá ťahali obsluhy vlastnými rukami. Sovietsky prebehlik, ktorý v ten deň ušiel od 68. bnp na slovenskú stranu, potvrdil, že v uvedenom priestore je celá brigáda. Na druhý deň zasa hliadka 1. cyk. eskadróny vyrazila juhozápadne smerom ku kóte 620.8. Hliadka sa dostala až pod kótu a tiež pozorovala všeobecný ústup sovietskych vojsk, ktoré za sebou zatarasovali všetky cesty. Hliadka sa vrátila späť bez strát.¹⁵

13 VHA, RD, šk. 9, 37/5/9, Opis vojnového denníka Veliteľstva RD – 1. oddelenie (1. 9. – 30. 11. 1942). s. 6., VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 328, Situácia RD 18. 10. 1942.

14 VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 329, Situácia RD 19. 10. 1942.; Tamže, 330, Situácia RD 20. 10. 1942.; Tamže, Situácia RD 21. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 170, PO 5, Čís.: 630 Taj./1942, Situačné hlásenie, SV. 14. novembra 1942; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 1.; PECINA, J.: Poľné delostrelectvo Rýchlej divízie 1942 – 1943 (Od Rostova po ústup na Krym). In: *Vojenská história*, 10, 2006, č. 1, s. 69.

15 VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 2-3.

NASADENIE DO NOVÉHO OBRANNÉHO ÚSEKU A BOJ O VÝŠINU POPOVA

Divízia ešte neukončila sústreďovanie zapadnutých motorových vozidiel, keď plk. Jurech popoludní 22. októbra 1942 vydal rozkaz na prípravu na opätovné bojové nasadenie. Keďže úspešný útok 198. PD prinútil sovietske velenie stiahnuť hlavnú obrannú líniu z hrebeňa Chrebet na juhozápad, veliteľ LVII. armádneho zboru nariadil slovenskej RD vystriedať jednotky nemeckej 125. pešej divízie v obrane na svahoch západne od potoka Psekups v úseku Kurannaja Schlucht (vrátane) – Fanagorijskoje (mimo). Úlohou RD bolo kryť južne od mesta Gorjačij Ključ západný bok útočiaceho zboru. PO 5 mal byť zároveň stiahnutý od osady Tri Duba a mal slúžiť ako divízna záloha. Výmena sa mala začať v noci 23. októbra a skončiť do 25. októbra.¹⁶ Počasie sa 23. októbra zlepšilo. Prestalo pršať, teplota vzduchu bola príjemných 15°C a cesty sa dali opäť normálne použiť. Zvyšky RD sa tak konečne mohli sústrediť v určených priestoroch. Ešte v ten deň sa však začalo aj s presunmi do nového obranného úseku. Peš. pl. 20 bol autami prevezený z obce Kutajskaja k obrannému postaveniu v priestore Gorjačij Ključ. Presun od Tri Duba do nového úseku začali aj PO 5 (okrem 1. cyk. eskadróny) a mot. cyklistická eskadróna. V priebehu noci vystriedal peš. pluk 20 nemecký III/421 a I/419 prápor. Výmena prebehla hladko a bez problémov. Na druhý deň bol nákladnými autami presunutý z obce Abchaskaja cez Imeretinskaja a Černomorskaja do priestoru kóty 201.2 (asi 4 km juhovýchodne od Kľučevaja) aj peš. pluk 21. Odtiaľ šli vojaci pešo k obrannému úseku, kde mali v noci vystriedať II/419 a III/419 prápor nemeckej 125. PD. Obranný úsek bol široký zhruba 10 km. Veliteľstvo RD sa zároveň presunulo z obce Imeretinskaja do obce Kľučevaja (ubytovacie podmienky tu boli veľmi stiesnené, pretože v dedine boli ešte časti 198. i 125. PD). Slovenská RD tak bola vklinená medzi útvary nemeckej 125. pešej divízie, ktoré ju obklopovali z obidvoch strán. Nemci však takto zvykli spevniť aj slabšie maďarské a rumunské spojenecké divízie, ktoré mali nedostatok ťažkých zbraní alebo pechoty ako RD.¹⁷

Na sovietskej strane bola oproti RD v obrane na čiare výšiny západne od potoka Psekups – kóta 187.0 – západné úpätie kóty 192.0 – západné úpätie svahov kóty 451.2 „Lysá hora“ sovietska 30. Irkutská strelecká divízia, ktorej velil skúsený a ostrieľaný rodák z mesta Groznyj plk. Boris Nikitič Aršincev. Jadro 30. SD tvorili 35., 71. a 256. strelecký pluk, 56. pluk poľného delostrelectva a záložný výcvikový prápor. Divízia mala dostatok pechotných zbraní, mínometov a munície. 56. pluk poľného delostrelectva mal spolu 24 diel (12 kanónov kalibru 76,2 mm a 8 húfnic 122 mm) v dvoch del. oddieloch (každý mal 2 batérie kanónov a batériu húfnic, batérie mali každá po 4 delá). Pluk však bol rozdrobený, pretože batérie boli rozdelené po čatách na podporu jednotlivých práporov. Batérie často menili palebné postavenia (každá mala 2 – 3 záložné postavenia), takže ich bolo veľmi ťažké zasiahnuť.¹⁸ 30. SD patrila k elitným divíziám Červenej armády. Vznikla v roku 1918 na Urale v robotníckych obciach. V občianskej vojne bojovala na Sibíri, Bajkale, dobyla od bielych Irkutsk, bojovala na Perekopskej šiji a na Čongare. Divízia získala za svoje úspechy 1 Leninov rad, 3

16 VHA, RD, šk. 67, asanačná rota, Vel. RD, Čís.: 22.181/Taj. 3. odd. 1942, Operačný rozkaz č. 39, SV. 23. októbra 1942; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 332, Situácia RD 22. 10. 1942.

17 VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 333, Situácia RD 23. 10. 1942.; Tamže, 334, Situácia RD 24. 10. 1942.; AXWORTHY, M. W.: *Axis Slovakia. Hitler's Slavic Wedge 1938 – 1945*. New York 2002, s. 173.

18 VHA, RD, šk. 68, asanačná rota, Vel. RD, Čís.: 25.685/Dôv. 1942, SV. 2. novembra 1942.; VHA, RD, šk. 99, p.pl. 20, Čís.: 25.687/Taj. 2. odd. 1942, Spravodajský rozkaz č. 2, SV. 3. novembra 1942.; Tamže, Vel. RD, Čís.: 25.816/Taj. zprav. 2. odd. 1942, SV. 21. decembra 1942.

Rady Červenej zástavy a čestný názov „Irkutská“. Ústupové boje roku 1941 divízia prežila so ctou, zimu 1941/1942 strávila v obrane juhovýchodne od rieky Mius. Jednotky 30. SD ako posledné opustili Rostov v noci z 23. na 24. júla 1942, bránili Krasnodar na začiatku augusta 1942, až boli napokon zatlačené do kaukazských hôr.¹⁹

Od konca augusta do polovice októbra 1942 sa 30. SD bránila protiútokom 5. SS divízie *Wiking* a 125. PD. Skúsený plk. Aršincev (ako 17-ročný bojoval v radoch ČA v občianskej vojne, vyštudoval Frunzeho akadémiu a bojoval proti Japoncom pri jazere Chasan) nechal na horských cestách, chodníkoch v údoliach vybudovať silné ohniská odporu. Na vrcholoch najvyšších kopcov dal rozmiestniť pozorovateľne. V priebehu bojov si plk. Aršincev svoje znalosti o boji v horách neustále dopĺňal štúdiom špeciálnych bojových príručiek! Najťažšie boje útvary jeho divízie zvädzali na hore Fonar a na Lysej hore. Na úpätí Lysej hory (zalesnený kopec s „holým“ vrcholom) bola osada Pjatigorskoje, z ktorej viedla cesta na sever do Gorjačeho Kľuča. Túto cestu mali sovietski pozorovatelia ako na dlani. Nemci sa preto snažili dobyť Lysú horu útokmi bojových skupín. V priebehu septembra 1942 prešla hora niekoľkokrát z rúk do rúk. Na jej znovudobytie použila 30. SD aj prenosné horské raketometry BM-13. Len 3. rota pod velením staršinu Ivana Gluza tu 3. – 4. septembra stratila pri nemeckých protiútokoch z 96 mužov 24 mŕtvych. Plk. Aršincev sa hneď dozvedel o príchode slovenských jednotiek do úseku svojej divízie. Vojakov plk. Jurecha nepovažoval za takých nebezpečných protivníkov ako boli esesáci z divízie *Wiking* gen. Felixa Steinera.²⁰ Aj vojaci 30. SD však už ťažkými bojmi trpeli. Divíziu tvorili väčšinou Rusi a Azerbajdžanci (60 % malo nad 40 rokov a zvyšok boli 17 až 20-roční). Straty boli nahrádzané väčšinou Rusmi pozbieranými pred ústupom z Kubáne (16 – 17-roční chlapci a muži nad 35 rokov), ktorí nemali prakticky žiadny vojenský výcvik. V záložných jednotkách navyše namiesto bojového výcviku zbierali v lese lístie, aby mali čím kŕmiť vyhladované kone. 35. strel. pluk dostal 6. októbra od 174. záložného pluku 250 mužov a 71. strel. pl. dostal od 189. záložného pluku 10. októbra 129 mužov. Tieto nedostatočne vycvičené doplnky znižovali bojovú hodnotu 30. SD. Vojaci mali navyše aj zlú výstroj (opotrebovaný odev a obuv), nepravidelnú a zlú stravu. Báli sa však prebehnúť na stranu nepriateľa, lebo velitelia im hovorili, že Nemci zajatcov strieľajú. Dobrú morálku, disciplínu a ochotu plniť aj najťažšie bojové úlohy si zachovávali jedine mladí 18 – 20-roční vojaci tvoriaci asi 20 % stavu divízie. Ich bojové odhodlanie však veľmi negatívne ovplyvňoval zlý výcvik, ktorý bol príčinou ťažkých strát.²¹

Keď plk. Aršincev zistil prvý výmenu pred svojimi jednotkami (prieskumu vždy prikladal prvoradý význam), rozhodol sa jej pokračovanie narušiť. 24. októbra nariadil 3/35 strel. práporu (7., 8., 9. rota a guľometná rota), aby v noci prenikol medzerou medzi I/20 práporom stot. Želinského a II/20 práporom mjr. Lehockého za slovenské obranné postavenia. Prápor mal nepozorovane prekročiť Psekups a za slovenskou obranou obsadiť strategický 3 km dlhý horský masív Popova (mal 6 kopcov), z ktorého bolo možné riadiť delostreleckú paľbu na Gorjačij Kľuč. 25. októbra pred svitaním mal na Popovu vystúpiť aj 2/35 strel. prápor (4., 5. a 6. rota) a spojiť sa tam s 3/35 strel. práporom. Každý z práporov mal k dispozícii niečo vyše 150 mužov (napríklad 8/35 rota mala 50 mužov, 2 ťažké a 3 ľahké guľomety a 1 mínomet kalibru 52 mm). Zároveň s obsadením masívu Popova mal 71. strel. pluk všetkými tromi práporami zaútočiť na obec Besymjannoje, ktorý sa mal začať pred svitaním 25. októbra

19 ZAKRUTKIN, V.: *Kaukazský denník*. Praha 1952, s. 8-9, 18-23, 46-47.

20 Tamže, s. 47-64.

21 VHA, RD, šk. 170, PO 5, Vel. RD, Čis.: 25.674/Taj. 2. odd. 1942, Výsluch vojenských zajatcov, SV. 27. októbra 1942.

ra. Cieľom útoku bolo zmocniť sa priestoru Besymjannoje – Gorjačij Kľuč, aby bola prefatá hlavná zásobovacia tepna slovenských a nemeckých vojsk na ceste Chatyps – Tuapse. Oslabený 71. strel. pluk mal však dokopy iba okolo 500 mužov. Len 1. rota 1/71 strel. práporu mala napríklad 50 mužov, 2 mímometry 52 mm, 1 ťažký a 3 ľahké guľomety. Jedinou šancou ako tento plán úspešne uskutočniť bolo prevkapiť slovenské a nemecké jednotky a vyvolať zmätok počas ich striedania. Plk. Aršincev si to uvedomoval a kalkuloval s tým.²²

Velenie RD a nemeckej 125. PD o tomto pláne netušili. Plk. Jurech i genpor. Schneckenburger preto pokračovali vo výmene svojich jednotiek podľa plánu. V noci z 24. na 25. októbra zaujal určené pozície aj peš. pl. 21. Vyčlenené sovietske jednotky v priebehu tejto noci zaútočili na stanovené ciele, z čoho plk. Jurech správne usúdil, že nepriateľ zistil výmenu. Útoky práporov 71. strel. pluku na I/21 prápor stot. Hlucháňa a na južnom okraji Besymjannoje zasadenú mot. cyk. eskadrónu mjr. Izáka, sa v priebehu noci viackrát opakovali. Všetky boli ale úspešne odrazené. Mot. cyk. eskadróna v týchto bojoch stratila por. jazd. Viktora Bayera, ktorý padol. Oveľa horšie sa situácia vyvíjala v úseku peš. pluku 20. Sovietsky 3/35 prápor úspešne prenikol medzerou medzi I/20 a II/20 práporom za slovenské pozície, zahnal nemeckých delostreleckých pozorovateľov z masívu Popova a zaujal na ňom obranu. Úderná skupina práporu počas akcie ešte prepadla tréni peš. pl. 20, ktorý spolu s čatou KPÚV vz. 37 a nemeckými tréni viezol stravu a muníciu do obranných postavení z Gorjačeho Kľuča. Silná paľba sovietskych guľometov a mímometov bola v noci nepresná. Ciele nezasiahli ani sovietske ručné granáty, takže slovenské trény sa vrátili bez strát. Nemecké trény utrpeli menšie škody a straty. Úspešná akcia 3/35 práporu velenie RD nepríjemne prevkapi-la (predpokladalo, že ide len o silnú údernú skupinu). Ešte na svitaní ho navyše posilnil aj 2/35 prápor. Tri slovenské prápory okolo kóty 192.6 (I/20, I/21 a II/21 prápor) sa tak ocitli prakticky izolované za riekou Psekups. Mali k dispozícii len jeden most pre peších! Sovietske jednotky sa snažili zahnať ich do rieky, čo sa nepodarilo najmä vďaka účinnej podpore slovenského delostrelectva. Keďže divízia nemala žiadnu väčšiu zálohu, boli z prvej línie vytiahnuté menšie jednotky, ktoré sa v priebehu 25. októbra neúspešne pokúšali vytlačiť obidva sovietske prápory z výšiny. Rýchlo sa ukázalo, že to vôbec nebude jednoduché. V ten deň stratili slovenské jednotky 4 mŕtvych a 19 ranených. Zajatí boli 4 červenoarmejci.²³

Situácia sa nezlepšila ani na druhý deň. Ešte večer 25. októbra posilnila 2/35 a 3/35 prápory na horskom hrebeni Popova rota samopalníkov, ktorá tiež prenikla medzerou medzi I/20 a II/20 práporom. Sovietske jednotky už ohrozovali veliteľstvo peš. pl. 20 a slovenské pozorovateľne. Veliteľstvo pluku sa muselo stiahnuť, útok jednotiek 35. strel. pluku z výšiny Popova bol ale silnou paľbou zastavený. Kritická situácia bola aj v úseku peš. pl. 21. Ráno zaútočil jeden prápor 71. str. pl. na II/21 prápor mjr. Mládeka. Útok bol odrazený, ale v priebehu dopoludnia sa útoky opakovali, až kým časť sovietskych jednotiek nevníkla po tvrdom boji do obranného postavenia práporu. Situáciu zachránil protiútok jednej roty I/20 práporu, ktorá po ťažkom boji zblízka obsadila pôvodné pozície II/21 práporu. Sovietske jednotky sa s ťažkými stratami siahli. Slovinci v priebehu dňa mali straty: 7 mŕtvych, 40 ranených a 5 nezvestných (okrem II/21 práporu). Zajatí boli ďalší 4 červenoarmejci. Najväčším problémom boli pre velenie RD stále sovietske jednotky na Popovej (ich silu odhadovali na 200 – 300 mužov). Mal ich napadnúť PO 5 pod velením stot.jazd. Ludovíta Kuchtu. Ten však nemohol byť včas sústredený, a tak sa útok na Popovu nemohol uskutočniť. V priebehu dňa

22 Tamže; VHA, RD, šk. 68, Vel. RD, Čís.: 25.685/Dóv. 1942, SV. 2. november 1942.

23 VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 335, Situácia RD 25. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 4-5.; AXWORTHY, ref. 17, s. 174.

ale zaujal palebné postavenia v novom úseku I/31 del. oddiel a slovenské jednotky niekoľkokrát podporili aj nemecké bombardovacie lietadlá.²⁴

Najdôležitejšie bolo zabrániť posilňovaniu sovietskeho zoskupenia na Popovej. Plk. Jurech preto poslal do medzery medzi I/20 a II/20 prápor záložnú rotu 1, ktorej velil npor. pech. Štefan Múdry. Rota bola zorganizovaná ešte 12. septembra 1942 z vojakov, ktorí boli na fronte najdlhšie. Tí sa preto mylne domnievali, že sú určení na odsun na Slovensko. Keď prečesávali lesy v okolí Imeretinskaja, zastrájali sa veliteľovi, že pri prvom výstrele utečú. Morálka týchto vojakov bola na veľmi nízkej úrovni. Vojny už mali doslova „plné zuby“. Rota zaujala pozície na južnom svahu Popova 26. októbra. Mala spolu 99 mužov a až 15 ľahkých guľometov! Munície bol tiež dostatok (1 000 nábojov na každý guľomet, 60 – 90 na pušku a 30 ručných granátov). Vojaci však ešte ani poriadne nezaujali pozície, a už sa húfne pokúsili odtiaľ ujsť. Situáciu zachránil npor. Múdry, ktorý útek osobne zastavil. Situácia v rote sa však vôbec neupokojila a jej veliteľa čakali ešte ťažké chvíle.²⁵ Našťastie v ten deň dorazili k RD doplnky pre pechotu v počte 368 mužov (200 priviedol npor. Háber a 166 npor. Mojžiš). Z tohto počtu dostal peš. pl. 20 dovedna 80 a peš. pluk 21 78 mužov. Po 5 mužov dostali KPÚV 11 a HKB 11. Z väčšiny zvyšných vojakov boli sformované 2 záložné rotý veliteľstva RD (každá rota mala 1 dôstojníka a 80 mužov). Záložnej rote 2 velil npor. pech. Elemír Háber a zál. rote 3 npor. pech. Pavol Mojžiš.²⁶ Kritická situácia v celom úseku divízie však plk. Jurechovi nedovolila stiahnuť záložnú rotu npor. Múdneho z Popovej.

V noci 26. októbra rota odrazila paľbou pokus sovietskych jednotiek zasobiť prápory 35. strel. pluku na Popovej, nezabránila však ďalším menším skupinám v prieniku na masív pred svitaním 27. októbra. Týmto skupinám nezabránila v preniku ani rušivá paľba ťažkých zbraní. Obidva oddiely del. pluku 31 začali rušivú paľbu na výšinu o 5.00 h. Od včasných ranných hodín prebiehala príprava slovenských jednotiek na útok. Sovietske jednotky na hrebeni Popova mala zlikvidovať „útočná skupina Kuchta“ (2. cyklická eskadróna, záložná rota RD, čata pionierskej roty 2 a čata KPÚV 11) pod velením veliteľa PO 5 stot. jazd. Ludovíta Kuchtu. 2. cyklická eskadróna zaujala s čatou ťažkých guľometov východiskové pozície na útok na východnom brehu rieky Psekups pod výšinou Popova už o 5.00 h. Veliteľ 30. SD však zrejme takýto postup predpokladal, pretože sovietske delostrelectvo spustilo o 8.00 h prudkú paľbu do údolia rieky Psekups. Silné delostrelecké prepady zamerané na PO 5 a II/20 prápor trvali vyše hodiny. V rovnakom čase sústredil paľbu na Popovu slovenský del. pluk 31, ku ktorému sa pridala i 5/11 batéria. Prípravy na útok u roty npor. Múdneho sa opäť nezaobišli bez problémov. Boli pomalé a spojka dokonca trikrát odmietla doručiť rozkaz npor. Múdneho! Útok sa napokon začal o 10.00 h. Jednotky vyrazili z dvoch smerov, na výšine však sovietske jednotky kládli tuhý odpor. Útok preto postupoval pomaly.

Až o 13.30 h sa 2. cyk. eskadróna a čata ťažkých guľometov podarilo obsadiť prvý kopec výšiny. Veliteľ 30. SD plk. Aršincev medzitým podporil obrancov na Popovej ďalšími akciami. O 10.45 h zaútočila sovietska rota na II/21 prápor. Jej útok bol však odrazený. Odrazených bolo aj niekoľko útokov na veliteľstvo peš. pl. 20. Sovietske delostrelectvo navyše stále ostreľovalo PO 5 a ľavé krídlo II/20 práporu. Desať minút pred 13.00 h začalo sovietske delostrelectvo ostreľovať aj jednotky útočiacie na Popovu. Útvary 35. strel. pl. na výšine (2/35 a 3/35 prápor, rota samopalníkov a rota trestancov) tak dostali účinnú delostreleckú podpo-

24 VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 4-5.; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 336, Situácia RD 26. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 68, Čís.: 25.685/Dôv. 1942.

25 VHA, RD, šk. 34, 2. odd., Protokol /:zápis:/ s npor. Štefanom Múdrym-Šebíkom, SV. 7. novembra 1942.

26 VHA, RD, 37/5/9, Opis vojnového denníka... C.d., s. 7.

ru. 2. cyk. eskadróna napriek tomu útočila na 2. kopec výšiny. Tu narazila na mínové polia a bunkre s automatickými zbraňami. Červenoarmejci navyše vyrazili do bodákového protiútok, ktorý podporovali mínomety. Protiútok bol odrazený, ale eskadróna bola zastavená. Po vyzíadaní delostreleckej podpory sa jej napriek tuhému odporu podarilo druhý kopec dobyť. O 15.00 h sa eskadróna dostala na svahy tretieho kopca. Jej postup ale opäť zastavila paľba automatických zbraní z bunkrov, mínové pole a mínomety. Veliteľ eskadróny žiadal stot. Kuchtu o delostreleckú podporu, ten mu už však nemal čo poskytnúť. Sovietske jednotky okamžite podnikli dva protiútoky, ktoré však vojaci 2. cyk. eskadróny odrazili. Eskadróna už stratila 2 mŕtvych, 4 ťažko a 5 ľahko ranených.

Záložná rota 1 npor. Múdreho medzitým pod hrebeňom nadviazala spojenie s eskadrónou. Npor. Múdry však dvakrát musel vojakom zabrániť v úteku z postavení! I tak mu počas útoku zbehli do tyla 4 poddôstojníci a 8 vojakov. Rota napriek silnej výzbroji (v priemere 2 ľahké guľomety na družstvo) vôbec nebola prínosom pre útočnú skupinu. Hlavná ťažba útoku tak zostala na pleciah 2. cyk. eskadróny. Stot. Kuchtovi sa o 15.00 h našťastie podarilo vybaviť podporu nemeckej 2/125 a 6/125 delostreleckej batérie, ktoré boli v lepších pozíciách ako slovenské batérie. Obidve batérie ihneď zahájili paľbu na silne opevnený tretí kopec hrebeňa Popova. O 15.30 h však sovietske jednotky vyrazili s podporou mínometov do rozhodného protiútoky proti ľavému krídlu útočiackej skupiny. Dve družstvá pionierskej čaty por. Smetanu tlak nevydržali a ustúpili. Najhoršie bolo, že v najkritickejšej chvíli došlo strelivo trom ťažkým guľometom guľometnej čaty. Eskadróna bola potom rýchlo zrazená opäť na prvý kopec a odtiaľ na východiskové pozície. Útok bojovej skupiny *Kuchta* skončil 27. októbra neúspechom. Skupina mala straty: 5 mŕtvych a 21 ranených (2 mŕtvi a 14 ranených boli straty eskadróny; 3 mŕtvi a 7 ranení boli straty guľ. čaty). Vyraďené boli 2 ťažké guľomety.²⁷

V priebehu 27. októbra dorazila k RD ďalšia významná posila. K divízii konečne dorazilo veliteľstvo del. pluku 11 so spojovacou čatou a II/11 del. oddiel so spojovacou čatou. Išlo o 865 mužov a 20 nemeckých ľahkých húfnic vz. 18 (leFH 18 kalibru 105 mm). Okrem troch plne vybavených batérií II/11 del. oddielu (12 húfnic) prišla aj výzbroj pre dve batérie I/11 del. oddielu (8 húfnic). Del. pluk 11 tak bol obnovený opäť s dvoma oddielmi. I/11 del. oddiel mal 1. a 2. batériu vyzbrojenú húfnicami vz. 30 a 3. batériu kanónmi vz. 35, II/11 del. oddiel mal všetky batérie (4., 5. a 6.) vyzbrojené ľahkými húfnicami vz. 18. Nemecké húfnice ťahali kolesové ťahače Henschel 33, kanóny vz. 35 ťahače Škoda S 6T6-L a húfnice vz. 30 automobily Praga RV. Pluk mal spolu 24 hlavné. V zálohe zostalo ďalších 14 diel (8 húfnic vz. 18 nem., 3 húfnice vz. 30 a 3 kanóny vz. 35). Veliteľom pluku bol pplk. del. Ján Kallo, I/11 oddielu velil stot. del. Ján Duľa a II/11 oddielu pplk. del. Jozef Vogl. Slovenská RD mala teda k dispozícii dva delostrelecké pluky sp 48 hlavňami, čo bola solídna palebná sila. Nemohla ich však plne využiť, pretože už 28. októbra 1942 bol I/11 del. oddiel stot. Duľu presunutý k podpore 125. PD do priestoru Gorjačeho Kľuča (zotrval tam do 28. novembra). Veliteľom divízneho delostrelectva sa stal veliteľ del. pl. 31 plk. del. Quido Dotzauer.²⁸

27 VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 5-6.; VHA, RD, šk. 21, 2. odd., PO 5, Čís.: 630/Taj./1942, Situačné hlásenie za II. polovicu októbra, SV. 14. novembra 1942.; Tamže, Čís.: 636/Taj./1942.; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 337, Situačia RD 27. 10. 1942.; VHA, RD, Protokol s npor. Štefanom Múdrym, C.d. Plk. Jurech v hlásení na MNO do Bratislavy nepravdivo napísal, že „útočná skupina Kuchta“ bola zastavená a na dosiahnutej čiare prešla do prechodnej obrany. O jej ústupe nepadlo ani slovo!

28 VHA, RD, šk. 2, Dôverné rozkazy veliteľstva RD, Dôverný rozkaz č. 112, SV. 11. novembra 1942.; VHA, RD, šk. 8, Vel. RD, MNO, Číslo: 82.418 Taj.III/12. 1942, Tajné, Bratislava 22. júna 1942. Nemecké húfnice a ťaha-

Odvelenie I/11 del. oddielu pred dobytím hrebeňa Popova nebolo šťastným riešením. V priebehu celého 28. októbra museli jednotky RD čeliť silným sovietskym útokom a delostreleckej palbe. Prvý útok podnikli jednotky 71. strel. pl. na pravé krídlo I/21 práporu hneď ráno. Útok bol odrazený. Jednotky toho istého sovietskeho pluku sa od rána pripravovali na útok aj v úseku II/21 práporu. Slovenské delostrelectvo preto viedlo na sovietske zhromaždisko rušivú paľbu. Napriek tomu sa o 10.00 h sovietsky útok začal. Bol namierený proti pozíciám I/20 a pravému krídlu II/21 práporu. Aj tento útok však stroskotal v palbe slovenských pechotných zbraní a delostrelectva. Sovietske delá a mínomety začali po tomto neúspechu prudko ostreľovať veliteľstvo peš. pl. 20 a PO 5. Sovietske 122mm húfnice umiestnené v priestore Pjatigorska zároveň silne ostreľovali ubytovacie priestory veliteľstva RD v obci Klučevaja. Nebezpečné ostreľovanie už trvalo druhý deň. Veliteľstvo LVII. zboru preto rozhodlo, aby sa veliteľstvo RD presunulo do obce Kutajskaja (50 km juhovýchodne od Krasnodaru). Velenie zboru v ten deň konečne uvoľnilo zo zaistujúceho postavenia pri osade Tri Duba aj 1. cyk. eskadrónu, takže PO 5 bol kompletný a celá RD bola znovu pohromade.²⁹

Ani jednotky na výšine Popova však počas 28. októbra nespali na vavrínoch. Záložná rota I npor. Múdreho síce obsadila dve zásobovacie cesty vedúce na výšinu, jej uzávera však bola slabá. Popoludní totiž časť sovietskych síl z Popovej prenikla do priestoru asi 15 km južne od Gorjačeho Kľuča! Cestu tejto sovietskej skupine pripravila jedna prieskumná hliadka, ktorá počas predchádzajúcej noci prenikla až na južný okraj mesta! Skupina sa do mesta nedostala, pretože ju zastavili nemecké jednotky. Tie ju po krátkom boji zatlačili späť. Podvečer boli jednotky 35. strel. pl. na Popovej známou medzerou v slovenskej obrane posilnené a dokonca bol zaznamenaný aj pohyb vozov! Záložná rota opäť zlyhala. Tieto pohyby preto rušilo slovenské delostrelectvo. Večer sa sovietske jednotky z výšiny znovu pokúsili o výpad proti 2. cyk. eskadróne. Útok však stroskotal v palbe slovenských zbraní. Jednotky 35. strel. pl. sa potom v priebehu noci obmedzili na prieskumné výpady do priestoru Gorjačeho Kľuča. Sovietske delostrelectvo tiež podniklo niekoľko silných delostreleckých prepádov úseku PO 5, II/20 práporu a veliteľstva peš. pl. 20. Silná delostrelecká paľba pokračovala aj ráno 29. októbra. Tentokrát bola zameraná na veliteľské stanovište peš. pl. 21, obec Besymjanovo a mot. cyk. eskadrónu. V dôsledku silnej sovietskej delostreleckej palby v ten deň zahynulo až 10 a ranených bolo 23 slovenských vojakov. Ranený bol aj veliteľ I/20 práporu stot. pech. Štefan Želinský a ďalší 2 dôstojníci (veliteľ guľ. čaty por. pech. Gorgula a dôstojník 2. odd. RD por. pech. Brezina). Okrem rozprášenia jednej sovietskej prieskumnej hliadky v úseku PO 5 (o 7.00 h) bol v ten deň na fronte pokoj. Jedine nemecké letectvo bombardovalo od 10.00 do 11.00 h postavenia sovietskeho 256. strel. pl. a pozície sovietskeho delostrelectva pri Pjatigorskoje (tie boli opätovne bombardované o 14.00 h).³⁰

Slovenské jednotky „útočnej skupiny Kuchta“ sa v priebehu 29. októbra pripravovali na

če prišli k del. pluku do Žiliny už na jar 1942. V priebehu celého leta prebiehal intenzívny výcvik obslúh II/11 del. oddielu, ktorý sa skončil až na jeseň. Oddiel bol potom v októbri odoslaný železničným transportom na front. Do frontového ohňa sa však nechcelo vojakom ani dôstojníkom. Napríklad veliteľ 5/11 del. batérie npor. del. Július Fleško sa neúspešne pokúsil vyhnúť frontu predstieraním reumatizmu. Jeho trik bol odhalený a na front predsa len šiel. V priebehu frontovej služby sa vyprofiloval na jedného z najlepších delostreleckých dôstojníkov slovenskej armády. Postupne sa stal veliteľom del. oddielu, bol povýšený do hodnosti stotníka a získal Železný kríž I. triedy. Rozhovor s Júliusom Fleškom. Lovinobaňa, 18. 4. 1998.

29 VHA RD, Hlásenia odoslané na MNO, 338, Situácia RD 28. 10. 1942.; VHA, RD, 37/5/9, Opis vojnového denníka... C.d., s. 7; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 6-7.

30 VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 6-7.; VHA, RD,

ďalší útok proti sovietskym jednotkám na Popovej. Najväčšie problémy mal už tradične npor. Múdry, ktorý v ten deň až trikrát svojim vojakom zabránil opustiť pozície a ujsť!³¹ Plk. Jurech v ten deň vydal rozkaz na končenu likvidáciu sovietskych jednotiek za obranným postavením divízie, ktorých počet bol odhadnutý na 300 – 400 mužov s podporou mímometov, ťažkých a ľahkých guľometov. Cieľom týchto sovietskych jednotiek bolo dobyť Lysú horu a preniknúť na Gorjačij Kľuč. Úspech takéhoto útoku by fakticky zlikvidoval nemeckú a slovenskú obranu na rieke Psekups. Výpad ku Gorjačemu Kľuču z predchádzajúceho dňa to ukázal. Jednotkám plk. Aršinceva sa však nepodarilo prelomiť slovenskú obranu, takže 35. strel. pl. bol na Popovej fakticky izolovaný. Prvoradou úlohou RD a 125. PD bolo odrezať tieto sily tak, aby nemohli byť zásobované. Plk. Aršincev si nebezpečenstvo úplného odrezania tohto „predmostia“ uvedomoval, a preto sa neustále snažil uvoľniť prístup k Popovej. Ešte večer toho dňa podnikli jeho vojaci silné útoky na veliteľstvá peších plukov a obrannú skupinu *Surovčik* (na tú boli podniknuté až tri útoky!). Všetky útoky však Slováci odrazili. Slovenský útok, ktorý mali podporiť aj strmhlavé bombardéry Ju 87 Stuka, sa tak mohol začať presne podľa plánu.³²

Útočná skupina *Kuchta* zaujala východiskové pozície 30. októbra 1942 o 6.00 h. Skupina už bola posilnená aj 1. cyk. eskadrónou. Z opačnej strany bola pripravená na hrebeň zaútočiť „útočná skupina *Surovčik*“ (1. cyk. eskadróna, pion. čata, čata ťažkých guľometov a záložná rota 2 npor. Hábera). Ešte pred zaujatím východiskových pozícií začalo Popovu a údolie rieky Psekups ostreľovať sovietske delostrelectvo. Krátke a mohutné delostrelecké prepady najmä na PO 5, ale aj do úsekov mot. cyk. eskadróny a peš. pl. 21 pokračovali až dopoludnia. Zaktivizovalo sa aj nemecké letectvo, ktoré už o 5.30 h útočilo na sovietske pozície v severnej časti obranného úseku RD. Útok sa začal v daždivom počasí o 8.45 h, keď útočná skupina *Kuchta* vyrazila do útoku. O 9.00 h zahájilo slovenské delostrelectvo paľbu na 1., 2. a 3. kopec výšiny Popova. Sovietske delostrelectvo zasa odpovedalo krátkymi, ale mohutnými delostreleckými prepadmi na útočné skupiny *Kuchta* a *Surovčik*. Od severozápadu zároveň zaútočila na veliteľské stanovište stot. *Kuchtu* skupina sovietskych samopalníkov. Jej útok bol bez strát odrazený. O 9.03 h prileteli 3 nemecké lietadlá Fw 189, ktoré zhodili 15 bômb na 2., 3., 4. a 5. kopec. Potom zaútočili na sovietske ciele palubnými guľometmi. Jednotky bojovej skupiny *Kuchta* s ich podporou obsadili o 9.20 h prvý kopec. O desať minút, keď nemecké lietadlá odleteli, mala už skupina v rukách prechod cez sedlo na 2. kopec, ktorý obsadila o 9.40 h skupina si červenou raketou ihneď vyžiadala podporu nemeckých protiletadlových diel a mímometov pri útoku na 3. kopec. Ozvali sa však aj sovietske 122 mm húfnice, ktoré krátkymi prepadmi ostreľovali útočnú skupinu.

Stot. *Kuchta* požiadal o 10.00 h nemecké i slovenské batérie, aby preniesli paľbu z 3. na 4., 5. a 6. kopec. O desať minút vyrazila jeho mot. cyk. eskadróna do útoku na 3. kopec, narazila však na mímové polia a silný odpor z drevozemných bunkrov. Do útoku na 5. a 6. kopec zároveň vyrazila skupina *Surovčik* podporovaná ťažkými guľometmi. Sovietske delostrelectvo podporilo obrancov silnou paľbou na južné svahy Popovej oproti medzere medzi I/20 a II/20 práporom, na mot. cyk. eskadrónu i na peš. pl. 21. Skupina *Kuchta* sa zastavila pred mímovými poľami. Vpred vyrazili pionieri, ktorí museli odstraňovať míny v sovietskej paľ-

Hlásenia odoslané na MNO, 339, Situácia RD 29. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 68, Vel. RD, Čís.: 25.685/Dôv. 1942, SV. 2. novembra 1942.

31 VHA, RD, šk. 34, Protokol s npor. Štefanom Múdrym, C.d.; VHA, RD, šk. 170, Priezv. odd. 5, Čís.: 630 Taj/1942, SV. 14. novembra 1942.

32 VHA, RD, šk. 67, Vel. RD, Čís.: 22.195/Tja. 3. odd. 1942, SV. 29. októbra 1942.; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 339, Situácia RD 29. 10. 1942.; Tamže, 340, Situácia RD 30. 10. 1942.

be. Po viac ako hodinovej práci pionierov boli v mýnových poliach urobené dostatočné priechody, takže útok na tretí kopec sa opäť rozbehol o 11.26 h. Vojaci cyklistických eskadrón prekonalí sovietsky palebný val a vtrhli do ich dôkladne vybudovaných obranných postavení. Rozpútal sa tvrdý boj zblízka, v ktorom museli slovenskí vojaci dobýjať prakticky každý jeden bunker. Po hodine tuhého boja bola časť bunkrov dobytá, postup však zasa sťažili mýnové polia. Ťažký boj zblízka pokračoval až do 13.50 h, keď sa útočnej skupine *Kuchta* podarilo po vyčerpávajúcom boji 3. kopec konečne ovládnuť.³³

S prakticky rovnakými ťažkosťami sa museli boríť aj vojaci útočnej skupiny *Surovčík*. Skupina postupovala podľa plánu, aj ona však o 13.15 h narazila na drevozemné bunkre chránené mýnovým poľom. Keď pionieri spriechodnili mýnové pole, začal sa boj zblízka. Vojaci skupiny *Surovčík* postupovali rýchlo, takže už o 14.00 h sa tri jej pešie družstvá dostali na 5. kopec Popovej. Nedokázali ho však celkom ovládnuť. Sovietsky 35. strel. pluk sa stále držal na silne opevnenom 4., 5. a 6. kopci. Skupina *Kuchta* začala po ovládnutí tretieho postupovať aj na 4. kopec. Lavé krídlo jej útočného sledu dosiahlo svahy tohto kopca pred 15.00 h. Stot. *Kuchta* vtedy vyslal jedno družstvo pionierskej čaty por. Smetanu, aby nadviazalo kontakt so záložnou rotou npor. Múdreho.³⁴ Pionieri však už nemali s kým nadviazať kontakt. Záložná rota 2 sa totiž takmer rozsypala! Vojaci sa v daždi poschovávali v provizórnych stanoch a odmietli ich opustiť, aj keď boli ohrozovaní paľbou sovietskych mýnometov a automatických zbraní. Rozkaz npor. Múdreho, aby zrušili stany a rozišli sa do okopov, si vojaci vyložili po svojom. Zbalili sa a jednoducho ušli! Npor. Múdry to zistil o 3 – 4 minúty a rozbehol sa za nimi. Väčšina však už bola 1 500 m severozápadne od obranného postavenia pri prechode cez Psekups! Kuchári im už aj vydávali stravu. Npor. Múdry ich nechal najesť sa, a potom im nariadil návrat do obranných postavení. Zo 6 poddôstojníkov a 29 vojakov ho však poslúchol iba jediný čtk. Marunek! Ostatní hundrali, že nie sú partizáni, aby bojovali bez spojenia so susedmi a prepadali nepriateľské hliadky. Niektorí doslova vyhlásili: „*Nedáme sa zajať Rusom.*“ Prakticky všetci vojaci, čo ušli zo zákopov, sa odmietli vrátiť do postavení a rozišli sa! Npor. Múdreho sa podarilo zhromaždiť svoju rotu až na druhý deň ráno! V kruhu, ktorý sa uzatváral okolo jednotiek 35. strel. pl. na Popovej, tak zostala vážna trhlina.³⁵

Obidve bojové skupiny sa ešte snažili pokračovať v útoku, avšak sovietski obrancovia sa húževnato bránili. Silná paľba sovietskych vojakov prinútila do 17.00 h útok zastaviť. Obidve bojové skupiny dostali rozkaz „*udržať za každú cenu dobytý priestor*“, zakopať sa na noc a zaujať na dosiahnutých pozíciách pevnú obranu. Jednotky sovietskeho 35. strel. pl. na Popovej utrpeli ťažké straty, boli obklúčené a stlačené na užší priestor (4., 5. a 6. kopec). Slovenské útočné skupiny boli s nimi v dotyku, aby mohli na druhý deň obnoviť útok. Bolo však jasné, že velenie sovietskej 30. SD sa s takouto situáciou nezmieri. Plk. Aršincev pripravil na druhý deň protiútok, hoci jeho sily boli dosť oslabené. Len skupina *Kuchta* dobyla 16 sovietskych bunkrov a jeden sovietsky zajatec potvrdil smrť 9 a zranenie 12 červenoarmejcov. Skupina *Kuchta* stratila 3 mŕtvych, 6 ťažko a 3 ľahko ranených. Skupina *Surovčík* mala 2 mŕtvych a 19 ranených. Zajatých bolo spolu 17 červenoarmejcov. V priebehu dňa

33 VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 340, Situácia RD 30. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 7-8; VHA, RD, šk. 170, Priezv. odd. 5, Čís.: 630 Taj./1942, SV. 14. novembra 1942; VHA, RD, šk.. 21, PO 5, Čís.: 636 Taj./1942.; VHA, RD, šk.. 68, Vel. RD, Čís.: 25.685/Dôv. 1942, SV. 2. novembra 1942.

34 VHA, RD, šk.. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 8; VHA, RD, šk. 170, Čís.: 630 Taj./1942.; VHA, RD, šk. 21, Čís.: 636 Taj./1942.

35 VHA, RD, šk. 34, 2. odd., Protokol s npor. Štefanom Múdrym, SV. 7. novembra 1942.

sa vyznamenala aj delostrelecká batéria hrubých kanónov vz. 35. V spolupráci s nemeckým prieskumným letcom účinne ostreľovala pred poludním zhromaždisko sovietskych motorových vozidiel, potom priamymi zásahmi zničila sovietsku ďalekonosnú batériu a napokon vyradila aj najdôležitejšiu sovietsku pozorovateľňu. „Z nemeckého veliteľstva bolo vyslovené uznanie za účinnú palbu batérie a výtečnú spoluprácu s letcom.“³⁶

Boje na hrebeni Popova sa opäť rozpúťali pred svitaním 31. októbra 1942. V priebehu noci až do 4.00 h prebiehali prudké boje severne od úseku RD, kde bol nasadený I/11 del. oddiel stot. Dulu. Nemecké jednotky boli účinne podporované najmä 2/11 a 3/11 del. batériou. Kukuričné pole severne od pozorovateľne 3/11 batérie prešlo až štyrikrát z rúk do rúk, kým ho Nemci definitívne ovládli. Červenoarmejci ustúpili zanechajúc za sebou 50 mŕtvych a množstvo zbraní. O 4.00 h sa začal rozsiahly sovietsky protiútok aj v úseku RD. Ešte v noci prešla 5. rota sovietskeho 35. strel. pluk (45 mužov) medzerou medzi I/20 a II/20 práporom do tyla útočnej skupiny *Kuchta*. Jej cieľom bolo opäť dobyť 2. kopec, odkiaľ bolo možné riadiť palbu delostrelectva na Gorjačij Kľuč. Oslabená rota mala k dispozícii 1 ťažký a 3 ľahké guľomety (z toho 1 ukoristený „slovenský“ vz. 26). Protiútok sa zúčastnili ďalšie 3 roty v celkovej sile zhruba 150 mužov. Jeho cieľom bolo získať späť stratené pozície najmä v úseku PO 5.³⁷ Sovietsky útok uľahčila hmla. Slovenskí vojaci si však v priebehu noci vylepšili a prispôbili na obranu dobyté bunkre a zákopy. Pri guľometoch stáli pozorovatelia pripravení zburcovať v prípade potreby ostatných spolubojovníkov. Medzi slovenskými a sovietskymi pozíciami bola hlboká balka.³⁸ Pozornosť od hlavného útoku mala prepádom na ľavý bok slovenských vojakov odvieť skupina 20 sovietskych samopalníkov. Skupina sa však v hustej hmle dostala príliš blízko k slovenským pozíciám, takže 2 červenoarmejci boli rýchlo zajatí (cestu im odrezali ručnými granátmi) a zvyšok ustúpil. Zajatci vyradili podrobnosti o chystanom útoku ťažkými zbraňami zosilneného práporu, takže slovenská obrana bola na útok pripravená.

Sovietsky útok zahájila silná palba mínometov a dvoch protitankových kanónov, ku ktorej sa postupne pridali guľomety a pušky. „V zničujúcej palbe súhra nepriateľských zbraní bola dokonalá.“ Zámerom sovietskeho velenia bolo pritlačiť Slovákov silnou palbou do okopov a vo vhodnom okamihu nasadiť pechotu a dobyť ich pozície. Skôr ako sovietska palba pretrhala všetky telefónne linky, veliteľ PO 5 stihol požiadať nemecké delostrelectvo o palebnú priehradu do balky. Jedno delo strieľalo príliš krátko, takže jeho granáty vybuchovali za slovenskou líniou. Vystrelením dohovorenej rakety bola jeho palba opravená. Poruchová hliadka spojárov medzitým obnovila telefonické spojenie. Sovietsky prápor útočil v dvoch vlnách. Spustili sa do balky, kde im už delostrelecká palba nemohla ublížiť. Do boja preto zasiahli slovenské mínomety, ktoré presnou a prudkou palbou (jeden mínomet vystrelil priemerne 20 mín za minútu) rozbili v balke druhý sled útočiaceho práporu. Prvú vlnu, ktorá už útočila na slovenské pozície, zasa riedili slovenské ťažké guľomety. Slovenské ťažké a ľahké guľomety útok zastavili. Ostatní vojaci ich usilovne podporovali ručnými granátmi. Sovietske delá vyradili priamym zásahom 3 slovenské guľomety. Zbrane boli zničené a obsluhy vyradené (vojaci boli väčšinou ranení). Plný zásah dostala aj pevnosťka s prenosnou rádiostanicou. Červenoarmejci obsadili 2 okopy so zničenými guľometmi, avšak bleskový

36 VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 8; VHA, RD, šk. 21, Čís.: 636 Taj./1942; VHA, RD, šk. 170, Čís.: 630 Taj./1942; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 340, Situácia RD 30. 10. 1942.

37 VHA, RD, šk. 34, 2. odd., Vel. RD, K číslu: 25.626/42, Kaukaz 31. októbra 1942.

38 Balka je hlboká erózna ryha vyskytujúca sa na strmých zrázoch alebo v blízkosti veľkých riek.

protiútok záložnej čaty ich odtiaľ po 10 minútach vyhnal. Dvaja červenoarmejci, ktorí chceli odvliečť poškodený ťažký guľomet, boli granátmi prikovaní k zemi a zajatí. Boj trvajúci dve a pol hodiny pomaly utíchal.³⁹

O 6.20 h bolo po boji. Sovietske jednotky utrpeli ťažké straty a svoj cieľ nedosiahli. Len pred postaveniami 1. cyklistickej eskadrony zostalo 20 mŕtvych sovietskych vojakov. Jeden zajatec potvrdil smrť ďalších troch a ťažké zranenie 7 červenoarmejcov. Tri dôležité kopce Popovej, z ktorých bolo v dobrom počasi vidno nielen Gorjačij Kľuč, ale aj najvyšší zasnežený kaukazský štít Elbrus (5 642 m), zostali v slovenských rukách. Rovnako neuspel aj silný prepad s delostreleckou podporou, ktorý sa o 4.20 h začal proti skupine *Surovčik*. O 7.00 h táto skupina opäť zahájila boj o 5. kopec, na ktorom sa nachádzala najdôležitejšia sovietska pozorovateľňa. Kopec ostreľovali nemecké protiletadlové delá. Skupina *Surovčik* sa do 7.30 h prepracovala cez silný odpor až pred najvyšší vrchol hrebeňa Popova, tu však bola zastavená silnou paľbou všetkých sovietskych zbraní. Postup skupiny sa pokúšali zastaviť aj červenoarmejci rozmiestnení na stromoch. Tí však boli skoro všetci zastrelení. Skupina pomaly postupovala vpred, takže o 10.15 h sa jej podarilo preniknúť na východný svah 6. kopca.

Útočná skupina *Kuchta* vyrazila do útoku na 4. kopec po krátkej delostreleckej príprave trvajúcej 15 minút o 10.40 h. Protiletadlové delá a KPÚV vz. 37 tesne pred útokom preložili paľbu na 5. kopec. Desať minút pred útokom prebehol k skupine červenoarmejec s ľahkým guľometom a 3 diskovými zásobníkmi. S útočiacimi jednotkami vyrazili aj pionieri, ktorí priebežne zneškodňovali míny. Postup spomaľovali nielen míny, ale aj silná paľba sovietskych diel a mínometov umiestnených juhozápadne od 4. kopca. Obrancovia sa húževnato bránili v dobre vybudovaných drevozemných bunkroch (niektoré mali až 3 strieľne!). Divízne delostrelectvo i ťažké pechotné zbrane však pechotu podporovali účinnou paľbou. Ťažký vyčerpávajúci boj priniesol úspech až o 14.05 h. Vojaci skupiny *Kuchta* vtedy dobyli vrchol 4. kopca. Boj o každý bunker pokračoval na kopci do 15.30 h, keď bol postup zastavený a nariadený prechod do obrany. Pionierska čata por. Smetanu začala hneď s úpravou sovietskych bunkrov pre potrebu vlastnej obrany. 1. cyklistická eskadrona dosiahla do zotmenia severozápadný hrebeň 4. kopca a 2. cyklistická eskadrona úpätie tohto kopca. Útočná skupina *Kuchta* dobyla pri postupe z 3. na 4. kopec až 52 sovietskych bunkrov. V priestore 4. kopca sa našlo 43 mŕtvych červenoarmejcov a 1 spoločný hrob, zajatcov bolo 9. Vlastné straty dosiahli 8 mŕtvych a 8 ranených.⁴⁰

Útočná skupina *Surovčik* útočiacia oproti skupine *Kuchta* dobyla v ten deň 23 sovietskych bunkrov a ukoristila 3 guľomety. Celý 5. kopec sa jej nepodarilo získať, hoci protiletadlové i poľné delá ho ostreľovali aj popoludní. Obidve útočné skupiny však boli večer vzdialené od seba iba zhruba 400 m! Jednotky 35. strel. pluku sa držali iba na juhovýchodných svahoch 4. a 5. kopca. Svoje pozície sa im nepodarilo vylepšiť ani prudkými protiútokmi, takže zostali z troch strán obkľúčení. Plk. Aršincev si uvedomil beznádejnosť situácie svojich zdecimovaných jednotiek na Popovej a rozhodol sa ich zvyšky zachrániť pred úplným a neodvratným zničením. Nariadil im ustúpiť. Väčšina sovietskych jednotiek tak po týždni známou medzerou medzi I/20 a II/20 práporom z Popovej ustúpila späť do pozícií 30. SD. Na mieste zostali len slabšie sily na odvedenie pozornosti od ústupu. Ústup prebehol hladko, pretože medzeru nekryla žiadna slovenská jednotka ani po kolapse záložnej roty 1 predchádzajúci deň! Za

39 Boj o kótu X. In: *Slovenské vojsko*, 4, 1. 3. 1943, č. 3, s. 5.

40 VHA, RD, šk. 34, Vel. RD, K číslu: 25.626/42.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 9.; VHA, RD, šk. 21, Čís.: 636 Taj./1942.; VHA, RD, šk. 170, Čís.: 630 Taj./1942.; VHA, RD, šk. 68, Čís.: 25.685/Dôv. 1942.

túto vážnu chybu bol zodpovedný veliteľ RD plk. Jurech, pretože o viacnásobnom zlyhaní roty vedel a nenahradil ju inou spoľahlivou jednotkou.⁴¹

Prípravy na konečné obsadenie hrebeňa Popova boli ukončené 1. novembra 1942 o 9.00 h, keď boli protiletadlové delá presunuté do nových pozícií na priamu podporu pechoty. Skupina *Surovčík* potom v priebehu polhodiny obsadila 5. kopec. Prieskumné jednotky obidvoch útočných skupín nadviazali medzi sebou na 5. kopci spojenie. Posledné hniezda odporu na Popovej boli zlikvidované. Sovietsky plán na postup k Lysej hore a ku Gorjačemu Kľuču stroskotal a tylo RD bolo stabilizované. Obidve skupiny potom prečistovali masív od rozprchnutých zvyškov 35. strel. pluku. Skupina *Kuchta* postúpila v širokej zostave z hrebeňa na juh a uzavrela konečne medzeru medzi I/20 a II/20 práporom. Obranné postavenie RD tak bolo zhruba súvislé. Skupina *Surovčík* zostala spolu s jednou pešou rotou od skupiny *Kuchta* zaistiť hrebeň a súčasne čistila jeho severné časti (1. cyklistická eskadróna, čata ťažkých guľometov a pionierska čata). O 12.00 h sa u slovenských jednotiek hlásila nemecká hliadka, ktorá prešla Popovu bez kontaktu s nepriateľom. Prečisťovanie lesov na Popovej však pokračovalo aj na druhý deň. Medzeru uzavreli záložná rota 1 (npor. Múdry), záložná rota 2 (npor. Háber), čata ťažkých guľometov a 2. cyklistická eskadróna.⁴²

Boj o horský hrebeň Popova bol poslednou rozsiahlou útočnou operáciou slovenskej RD na východnom fronte. V priebehu týždň trvajúcich bojov vojaci PO 5 opäť preukázali dobré bojové kvality. Za cenu 18 mŕtvych a 68 ranených slovenské útočné jednotky zmarili plán veliteľa 30. streleckej divízie plk. Aršinceva, ktorý by v prípade úspechu znamenal kolaps slovenskej a nemeckej obrany na rieke Psekups a mohol by vyústiť aj do straty mesta Gorjačij Kľuč. To by malo neblahé následky na front celej nemeckej 17. armády. Sovietsky 35. strel. pluk bol na hrebene Popova zdecimovaný, nie však úplne zničený. Slovenské jednotky dobyli na Popovej až 75 drevozemných bunkrov. Na bojisku sa našlo 74 mŕtvych černoarmejcov a 1 veľký spoločný hrob, zajatých bolo spolu 60 sovietskych vojakov (vrátane zbehov). Slovenské jednotky ukoristili 160 pušiek (z toho najmenej 6 poloautomatických), 5 samopalov, 6 ľahkých (z toho 1 „slovenský“) a 2 ťažké guľomety, 3 000 nábojov do samopalov, 25 000 nábojov do pušiek, 8 truhlíkov s guľometnými pásmi pre slovenské guľomety, 400 ručných granátov (z toho 250 s rukoväťou a zvyšok „vajčka“), 200 mínometných striel kalibru 52 mm a 60 kalibru 82 mm, 80 kg tritolu, 30 protitankových a 150 protipechotných nášľapných mín (ďalších 40 protitankových a vyše 100 nášľapných mín zneškodnili pionieri v priebehu boja). Vzhľadom na zložité horské podmienky to bola solídna korisť.⁴³

Plk. Jurech však s výsledkom boja oprávnenne nebol celkom spokojný. V dodatku k operačným rozkazom č. 39 a 40 z 3. novembra síce uviedol, že „nepriateľ pravdepodobne v dohľadnej dobe nebude pomýšľať na útočnú akciu“, úspešný ústup bojaschopných zvyškov 35. strel. pluku z Popovej ale právom tvrdo kritizoval:

41 VHA, RD, šk. 170, Čís.: 630 Taj./1942.; VHA, RD, šk. 68, Čís.: 25.685/Dôv. 1942.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 9; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 341, Situácia RD 31. 10. 1942.

42 VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 342, Situácia RD 1. 11. 1942.; Tamže, 343, Situácia RD 2. 11. 1942.; VHA, RD, šk. 170, Čís.: 630 Taj./1942.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 10.

43 VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 342, Situácia RD 31. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 34, 2. odd., Vel. RD, K číslu: 25.684/42, Kaukaz 1. novembra 1942. Väčšina koristi bola získaná na 4. kopci. Išlo o 51 opakovacích a 6 poloautomatických pušiek, 1 samopal, 4 ľahké guľomety (z toho 1 slovenský vz. 26), 3 000 nábojov do samopalov, 25 000 nábojov do pušiek, 8 truhlíkov so slovenskými guľometnými pásmi, 350 ručných granátov (z toho 250 s rukoväťou), 200 mínometných striel kalibru 52 mm a 40 kalibru 82 mm, 10 protitankových a 150 protipechotných mín, 60 kg tritolu. Tamže.

„V priebehu vojov podarilo sa 2/3 nepriateľských síl uniknúť v dôsledku zbabelého a nerozhodného chovania niektorých veliteľov jednotiek.“⁴⁴

Jeho hnev sa právom obrátil na záložnú rotu 1 npor. pech. Štefana Múdreho. Veliteľa tejto roty však bolo sotva možné obviňovať z jej zlyhania, keďže on sám sa niekoľkokrát osobne pokúšal zastaviť útek vojakov. Správanie vojakov, ktorí už boli rok a pol na fronte bez dovolenky, je tiež pochopiteľné. Bývalý prednosta 2. oddelenia veliteľstva RD mjr. pech. Jozef Markančuk totiž týmto vojakom ešte na začiatku septembra sľúbil, že prvé doplnky zo Slovenska ich všetkých vymenia a oni pôjdu domov. Mjr. Markančuk odišiel na Slovensko spolu s gen. Turancom 23. septembra, vojaci záložnej roty 1 však namiesto výmeny dostali bojovú úlohu. Bola to navyše úloha, na ktorú neboli vycvičení. Vojaci sa nevedeli prispôbiť partizánskejmu spôsobu boja a navyše sa veľmi obávali sovietskeho zajatia. Bolo preto aj chybou veliteľa RD, že na takú zodpovednú a náročnú úlohu, akou bolo vykrytie medzery medzi I/20 a II/20 práporom, nepoužil spoľahlivú a disciplinovanú jednotku, keď vojaci záložnej roty 1 prakticky každý deň opúšťali svoje pozície a uľahčovali tak sovietskym jednotkám boj.⁴⁵

Tento ojedinelý prípad bol aj príčinou vydania zvláštneho rozkazu, ktorý mal byť prečítaný alebo iným spôsobom daný na vedomie každému príslušníkovi RD štyri dni po sebe. Záložná rota 1 bola tvrdo pranierovaná:

„V poslednom čase stal sa opäť prípad veľkej zbabelosti. Záložná rota, ktorá mala veľmi dôležitú úlohu, zamedziť, aby nepriateľ neprechádzal medzerou v obrannom postavení a nedostal sa do tyla našich jednotiek, niekoľko razy opustili svoje miesto. Týmto jednaním bolo zapríčinené, že nepriateľ medzerou pretiahol ďalšie jednotky, ktoré potom vlastným jednotkám, ktoré mali vytlačiť nepriateľa, spôsobili veľké straty. Títo zbabelci nesú zodpovednosť za krv tých, ktorí padli a boli ranení ďalším prísunom nepriateľa.“⁴⁶

Plk. Jurech potom nechal v rozkaze citovať články 52 (Zbabelosť a zbojníctvo) a 53 (Vzdialenie sa z boja) vojenského predpisu A I-1, ktorý v článku 52 umožňoval „v rozhodnom okamžiku“ trestať zbabelosť zastrelením. Všetkým veliteľom nariadil najprísnejšie vykonávať ustanovenia uvedených článkov. Veliteľ, ktorý by sa nepokúsil zabrániť úteku jednotky zastrelením niektorých jednotlivcov na mieste, mal byť postavený pred náhly poľný súd a odstrelený. Okrem toho veliteľ RD nariadil každého, kto sa neodôvodnene vzdialil z boja, dopraviť do trestného tábora veliteľstva RD. Do tábora mali byť dopravení aj tí vojaci, ktorí inak hrubo porušili disciplínu (znásilňovanie, rabovanie, opíjanie sa, výtržnosti). Plk. Jurech bol prvý veliteľ slovenskej armády na východnom fronte, ktorý siahol k takýmto drastickým metódam. Našťastie sa ukázalo, že „tento rozkaz bol skôr prostriedkom psychologického tlaku na zlepšenie disciplíny v jednotkách divízie, než v praxi realizovateľným opatrením“. Nie je totiž známy žiadny prípad zastrelenia slovenského vojaka v zmysle tohto rozkazu.⁴⁷

Miernejším spôsobom bol napokon vyriešený aj prípad záložnej roty 1. Plk. Jurech 7. novembra rozhodol o jej zlikvidovaní „pretože z boja dňa 25. a 27. 10. zbabele utiekla“. Jej 38 príslušníkov bolo zatvorených v trestnom tábore a zvyšok bol rozdelený na útvary. Proti vojakom v trestnom tábore sa začalo viesť trestné pokračovanie, aj títo však boli na začiatku

44 VHA, RD, šk. 67, Vel. RD, Čís.: 22.201/Taj. 3. odd., Dodatok k operačným rozkazom č. 39 a 40, SV. 3. novembra 1942.

45 VHA, RD, šk. 34, 2. odd., Protokol s npor. Štefanom Múdrym, SV. 7. novembra 1942.

46 BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 60.

47 Tamže, s. 60-61.

druhej polovice novembra rozdelení do rôznych jednotiek v prvej línii.⁴⁸ Npor. pech. Štefan Múdry prevzal 8. novembra velenie mot. cyk. eskadróny. 4. novembra boli zrušené aj záložná rota 2 a 3, ktoré boli zložené z neskúsených nováčikov. Vojaci týchto rôť doplnili pešie pluky divízie. Peš. pl. 20 dostal celú zál. rotu 2 npor. pech. Elemíra Hábera (80 mužov). Záložná rota 3 npor. pech. Pavla Mojžiša bola rozdelená medzi peš. pl. 21 (44 mužov) a PO 5 (20 mužov). Plk. Jurech si uvedomil, že divíziu zálohu musia tvoriť skúsení a disciplinovaní vojaci. 9. novembra preto nariadil postaviť divíziu záložnú rotu z disciplinovaných a dlho nasadených vojakov. Pešie pluky mali pre ňu dodať po 35 a PO 5 20 mužov, takže jej celková sila bola 90 mužov.⁴⁹ Velenie RD tak v bojoch na Popovej získalo cennú skúsenosť, ktorá zarazila aj Nemcov. Ak sa totiž sovietske jednotky infiltrovali na výhodnú pozíciu za obranou líniou protivníka, v priebehu noci sa zakopali a ráno už mali pevnú obranu. Červenoarmejci boli majstri infiltrácie. Za nepriateľské línie prenikali veľmi obratne, bezhlučne a bez boja. Infiltrované jednotky bolo treba okamžite napadnúť a zničiť protiútokom akokoľvek slabých záložných jednotiek (i jednou čatou alebo jedným tankom) skôr, ako sa stihli zakopať a opevniť. V opačnom prípade ich vytlačenie, ak bolo vôbec úspešné, vždy trvalo dlhý čas a útočiacim jednotkám spôsobovalo veľké straty.⁵⁰

MORÁLNY STAV A POSILNENIE DIVÍZIE

Október 1942 bol pre divíziu ďalším ťažkým mesiacom. V jeho priebehu mala nasledovné straty: 41 mŕtvych, 264 ranených a 29 chorých. Vysoké straty spôsobené ťažkým neprehľadným terénom a partizánskym spôsobom boja mali negatívny vplyv na psychický aj fyzický stav vojakov. Peš. pl. 20 po dlhom čase hlásil 2. novembra na veliteľstvo RD 3 prípady sebapoškodenia. Veliteľ RD zakázal odoslať týchto vojakov na Slovensko bez jeho osobitného súhlasu.⁵¹ Vojaci sa snažili dostať na Slovensko aj iným spôsobom. Zistili totiž, že tí, ktorí sa prihlásili k žandárom, boli odoslaní na Slovensko. Na začiatku novembra preto vojaci začali hromadne predkladať na veliteľstvo RD žiadosti o preloženie k žandárom. Náčelník štábu RD pplk.gšt. Emil Novotný ich zámery presne vystihol v hlásení na MNO: „*Mužstvo tak robí pravdepodobne len z toho dôvodu, aby sa dostalo čím skoršie z frontu domov.*“⁵² Morálnu situáciu vojakov výstižne opísal v hlásení veliteľovi RD veliteľ peš. pl. 21 pplk.pech. Ondrej Zverin. Upozorňoval, že mužstvo prejavuje známky duševnej vyčerpanosti, pretože nemá príležitosť a prostriedky na jeho osvieženie. Vedomie nesúvislej obrany v horskom teréne tiež „*značne pôsobila na morálny stav mužstva*“. Zlý bol aj fyzický stav vojakov. Vyskytovali sa hlavne žalúdočné choroby, ktoré nemohli byť riadne liečené a ošetrované. Tento nepriaznivý psychický a fyzický stav vojakov, prirodzene, limitoval aj možnosti ich bojového nasadenia.⁵³

Náladu mužstva dokresľoval aj anonymný list adresovaný veliteľstvu divízie:

„... *my vojaci dovoľíme sa spýtať, dokiaľ chcete s nami bojovať? Či ešte sa vám nezdá, že nás*

48 VHA, RD, 37/5/9, Opis vojnového denníka... C.d., s. 8.

49 Tamže, s. 8-9; VHA, RD, šk. 2, Dôv. rozkazy, Vel. RD, Dôverný rozkaz č. 113, 11. novembra 1942.

50 RAUSS, E.: Ruské metódy boje ve 2. svetové válce. In: *Válka jako peklo*. Praha 2001, s. 33, 39-40.

51 VHA, RD, 37/5/9, Opis vojnového denníka... C.d., s. 7-8.

52 VHA, RD, šk. 15, 42/1/15, Telegram č. 948, 5. 11. 1942, MNO.

53 VHA, RD, šk. 35, Spravodajské hlásenia útvarov, Mot. p.pl. 21, Číslo: 2293/Taj.1942, Situačné hlásenie za október, SV. 5. novembra 1942.

*už dost spadlo? Ako viete sami dobre vydržali sme toho dost! Preto ponáhľajte sa čo najskôr nás vymeniť a zasiať nás do vlasti... Ani keď sa už na hlavy budete stavať s nami si nič už nezvíťazíte...*⁵⁴

Tento list mal zastrašiť dôstojníkov, ktorí dobre vedeli, že počas 1. svetovej vojny bolo nemálo maďarských dôstojníkov zastrelených „vlastnými“ slovenskými vojakmi. Nie je však známy žiadny prípad zavraždenia dôstojníka slovenským vojakom na východnom fronte. Nespokojní boli totiž aj samotní dôstojníci, od ktorých závisela morálka mužstva. Mnohí dôstojníci boli na fronte bez vystriedania už 17. mesiac! Naproti tomu napríklad dôstojníci z MNO nevystrčili z Bratislavy ani nos. Dôstojníci na fronte to oprávnene pri každej príležitosti kritizovali. Nespokojní však boli aj dôstojníci, ktorí prišli na front v priebehu októbra. Ich morálny stav bol „velmi slabý“, pretože „takmer všetci prichádzali s pocitom krivdy“.⁵⁵ Je zaujímavé, že hoci obsah hlásení o morálnom a fyzickom stave vojakov bol prakticky rovnaký od konca augusta, na bojové výsledky a disciplínu divízie ako celku to nemalo nejaký vážny dopad. Divízia sa v boji držala napriek ťažkým podmienkam veľmi dobre a nemala prakticky žiadne problémy s dezerciami na stranu nepriateľa. Vojaci sa báli týrania v sovietskom zajatí a radšej bojovali ako by sa mali vzdať! Tieto nálady ešte posilnil prípad jedného zajatého desiatnika, ktorému sa podarilo v prvej polovici októbra ujsť zo sovietskeho zajatia. Keď sa vrátil k vlastným jednotkám bol celý dobitý. Slovenská propaganda tento prípad ihneď medializovala v novinách a na plagátoch, takže sa o ňom dozvedeli prakticky všetci vojaci RD.⁵⁶

V novembri 1942 bola divízia naďalej posilňovaná. Po delostreleckých posilách dorazila k RD 1. novembra 1942 aj pancierová rota. Rota mala celkom 89 mužov (z toho 2 dôstojníkov a 1 dôstojníckeho zástupcu), 12 ľahkých tankov v dvoch čatách (6 LT-38 a 6 LT-40) a 5 nákladných automobilov (1 Tatra 27, 1 Praga RV, 2 Praga RN a 1 dielenský voz). Ľahké tanky LT-38 a LT-40 už síce neboli vhodné do prvej línie, ale do ťažkých terénnych podmienok Kaukazu sa vďaka výbornej pohyblivosti hodili. Manévrovacie možnosti ťažších tankov boli totiž v takomto teréne obmedzené prakticky len na hlavné cesty, o čom sa presvedčili aj sovietske vojská. Rote, a zároveň aj jej 1. čate, velil npor. útv. Štefan Lupták a 2. čate velil por. útv. Ján Belko. Rota odišla z Turčianskeho sv. Martina 17. októbra 1942 a železničným transportom cez Varín, Čadcu, Těšín, Krakov, Lvov, Tarnopol, Dubno, Rovno, Dnepropetrovsk a Zaporozie dorazila 27. októbra do prístavu Kerč. Odtiaľ bola dvoma loďami prepravená do prístavu Taman. 29. októbra sa rota pohla po vlastnej osi na Krasnodar. Na druhý deň zažila o 10.00 h v obci Slavjanskaja prvý letecký útok, ktorý jej nespôsobil žiadne škody. Večer už bola rota v Krasnodare a 1. novembra dorazila na veliteľstvo RD v obci Kutajskaja. V miestnej škole sa tanková rota ubytovala. Tanky a autá parkovali v jej dvore. Už v ten deň sa „vplyvom ťažkého terénu“ zlomili na jednom LT-38 nosné perá. Porucha bola provizórne odstránená vlastnými silami. Dňa 3. novembra bola postavená pohotovostná čata (3 tanky) a tanková rota tak začala plniť bojové úlohy. Nálada jej príslušníkov bola dobrá, takže rota bola platnou posilou pre RD. Divízia mala vo svojej výzbroji tanky prvýkrát, hoci s ich prídelením sa rátalo ešte v auguste 1941. Sklz teda činil 15 mesiacov.⁵⁷

54 BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 61.

55 Tamže.

56 ŠOLC, J.: K pokusom o prechod 1. slovenské pěší divize k Rudé armádě v roce 1943. In: *Vojenská historie*, 3, 1999, č. 3, s. 35-36.

57 VHA, RD, šk. 197, Pancierová rota, Vojnový denník založený dňa 17. októbra 1942. s. 1-3.; AM SNP, XII, prír. č. S 88/87, BAJTOŠ, I.: *História slovenského Pluku útočnej vozby 1939 – 1944*. Košice 1987, s. 100-101.; VHA,

Ďalšou posilou pre RD bola poľná pracovná rota 41, ktorá dorazila do Rostova 5. novembra. Rota mala 122 mužov (z toho 1 dôstojníka a 1 rotmajstra), 2 nákladné autá (Tatra 27), 1 ľahký voz a 1 kuchyňu.⁵⁸ Zhruba v tom istom čase priletela na Kaukaz aj slovenská stíhacia letka 13 (stot.let. Ondrej Ďumbala), aby sa po ročnej prestávke opäť zapojila do bojov na východnom fronte. Letka pristála na letisku v Majkope 4. novembra, kde už bola umiestnená aj 4. ľahká batéria DPLP. Slovenská letka sa stala súčasťou II. skupiny nemeckej 52. stíhacej eskadry. Disponovala dovedna 7 lietadlami (6 stíhačiek Messerschmidt Bf 109E a 1 spojovacie lietadlo Praga E-241). 4. ľahká batéria mala 8 kanónov *Oerlikon*. K prvému bojovému letu vyštartovali slovenskí stíhači 9. novembra 1942.⁵⁹ Hoci letka pôsobila v oblasti, kde sa nachádzala aj slovenská RD, pôsobila nezávisle od nej vo zväzku vyššej nemeckej leteckej jednotky. Snáď najdôležitejšou posilou pre RD bolo odoslanie motorizovanej poľnej nemocnice 11 pod velením mjr. zdrav. MUDr. Horvátha. Nemocnica mala 12 1,5 tonových nákladných áut a bola všestranne vybavená. Mala všetky odborné oddelenia s kvalifikovaným lekársym personálom. Jej celková kapacita bola až 600 lôžok! Poľná nemocnica 11 sa kvalitatívne i kapacitne plne vyrovnala nemeckému poľnému lazaretu. Pre divíziu bola obrovským prínosom, pretože dokázala priamo na mieste poskytnúť vojakom všetky nevyhnutné odborné ošetrovania.⁶⁰

Divízia bola takýmto doplnkami z prelomu októbra a novembra 1942 posilnená početne, výzbrojou a materiálom, i morálne. Ak 30. októbra činil početný stav RD len 7 707 mužov (204 dôstojníkov, 92 rotmajstrov, 273 poddôstojníkov, 7 079 strelníkov a 59 pracovníkov), 14. novembra to už bolo až 9 082 mužov (245 dôstojníkov, 103 rotmajstrov, 318 poddôstojníkov, 8 361 strelníkov a 55 pracovníkov).⁶¹ Nikdy predtým a ani potom už RD nebola početne taká silná a dobre vyzbrojená. Príchod posíl (najmä nových dôstojníkov) pozdvihol aj upadnutú morálku vojakov, pretože sa konečne začali udeľovať vytúžené dovolenky. Prejavilo sa to aj v peš. pl. 21. Jeho veliteľ pplk. Ondrej Zverin 7. decembra hlásil na veliteľstvo RD:

„Príchod pridelených dôstojníkov a dôstojníckych zástupcov uľavil vo velení. Týmto bol zo-silnený morálny stav a nálada mužstva. Veľmi dobre pôsobí na morálku mužstva odosielanie na dovolenú a nie menší morálny vplyv má zriadenie OSRD.“⁶²

Prvých 20 mužov (maximálna denná kvóta) bolo odoslaných na dovolenku 22. novembra. OSRD bolo „ozdravné stredisko RD“ v tyle divízie určené na zotavenie vojakov z 1. línie. Toto opatrenie sa tiež veľmi osvedčilo. Problémy ale prirodzene úplne nevymizli. Dôstojníkov a dôstojníckych zástupcov bol nedostatok, takže poddôstojníci ešte stále velili 2 čatám z každej roty peš. pl. 21. Mnohí vojaci stále očakávali výmenu a návrat na Slovensko. Túžba po návrate domov bola stále rozhodujúcim faktorom ovplyvňujúcim morálku väčšiny vojakov.⁶³

Na začiatku novembra 1942 sa obranné pozície RD na rieke Psekups ustálili. Na soviet-

RD, 37/5/9, Opis vojnového denníka... C.d., s. 8.; FRANCEV, V.: Útočná vozba slovenské armády 1939 – 1944. In: *Historie a vojenství*, 1997, č. 2, s. 32.

58 VHA, RD, 42/1/15, Telegram č. 978, 5. novembra 1942, MNO.

59 ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1939-1944 (2)*. Bratislava 2000, s. 90-91.

60 VHA, RD, MNO (taj), šk. 15, Č.: 83.048/Taj./III/25-1942, 11. augusta 1942.; ČATLOŠ, F.: *Referát člena štátnej rady ministra a generála F. Čatloša*. Bratislava 5. marca 1943, s. 3.

61 VHA, RD, 42/1/15, Telegram č. 870, 3. novembra 1942, MNO; Tamže, Telegram č. 114, 16. novembra 1942, MNO.

62 VHA, RD, šk. 9, 37/5/9, Vel. 1. odd., Mot.p.pl. 21, Čís.: 2600/Taj. 2. odd. 1942, 7. decembra 1942.

63 Tamže.; VHA, RD, 37/5/9, Opis vojnového denníka... C.d., s. 10.

skej strane bola proti RD zasadená 30. SD, v ktorej stavy streleckých rôt poklesli po neúspechu na Popovej iba na 30 – 35 mužov (teda fakticky na silu jednej čaty)! Divízia však mala k dispozícii stále veľa mínometov. Na severe obranného úseku RD bol proti II/20 práporu zasadený 2. prápor 256. strel. pl., oproti PO 5 boli zvyšky troch práporov zdecimovaného 35. strel. pl. a zvyšky 3/71 práporu, proti I/20 a II/20 práporu bol zasadený (i proti čate I/21 práporu) 2. prápor 71. strel. pl., napokon proti mot. cyk. eskadróne na západnom okraji obce Besymjannoje bol v obrane 1. prápor 71. strel. pluku. Medzi 1. a 2. práporom 71. strel. pl. bola v sovietskej obrane asi 800 m široká medzera, ktorá bola krytá iba palbou ťažkých guľometov.⁶⁴ Túto medzeru však mohli slovenské jednotky len ťažko využiť. V správe veliteľstva LVII. zboru o charaktere horného toku rieky Psekups určenej veliteľstvu RD boli výstižne popísané jej zvláštnosti. Rieka mala plytké a veľmi nepravidelné koryto, mnoho mŕtvych ramien a brody s veľkými plochami štrku. Šírka koryta dosahovala 50 – 150 m, brehy boli väčšinou nízke, len výnimočne boli strmé a vysoké 2 – 3 m. Okolité hory boli hlboké, členené úzkymi údoliami. Podložie tvorila vápencová hornina, ktorá ľahko prepúšťa vodu. Toto podložie s úzkym dnom koryta vo forme U spôsobovala prudké zmeny hladiny rieky počas dažďov. Voda veľmi vystúpila už po niekoľkých hodinách dažďa, ale rýchlo aj opadla. Hĺbka pri dažďoch dosahovala vyše 2 m pri Gorjačom Kluči. Nemci v správe varovali, že „*bezprostredné vystúpenie vody nie je radno podceňovať*“. Toto upozornenie bolo na mieste, čo v priebehu nasledujúcich týždňov na vlastnej koži zistili aj niektoré slovenské jednotky.⁶⁵

Do konca októbra 1942 sa útočiace nemecké jednotky priblížili k Tuapse na 30 km, sovietske protiútoky ich však na začiatku novembra prinútili prejsť do obrany. Nemecká 17. armáda vyčerpala všetky svoje zálohy. Žiadne zálohy už nemala ani skupina armád A. Napriek tomu v polovici novembra Nemci podnikli ešte jeden útok. Do 23. novembra vrazili do obrany sovietskej 18. armády klin široký 10 a hlboký 8 km. K Tuapse sa priblížili na necelých 25 km. Ďalší postup bol húževnatým odporom sovietskych vojsk zastavený. Veliteľ sovietskej *Čiernomorskej skupiny* nariadil proti tomuto klinu protiútok z dvoch strán, ktorý sa začal v hustej hmle 26. novembra. Nemci museli definitívne prejsť do obrany. Nemecká ofenzíva na groznianskom (nalčickom) smere tiež nepriniesla očakávané výsledky. Útok, ktorý sa začal 25. októbra, bol spočiatku úspešný. 1. novembra nemecké jednotky prekročili rieku Ardon a do 5. novembra sa 1. pancierová priblížila k Ordžonikidze na 12 km. Tu však bola zastavená. Sovietske protiútoky v nasledujúcich dňoch definitívne pochovali posledný nemecký pokus prebiť sa k ropným ložiskám medzi mestami Groznyj a Baku a preniknúť do Zakaukazska. Na Kaukaze sa tak zámery nemeckého hlavného velenia definitívne skončili neúspechom. Plán operácie EDELWEISS neuspel a nemecké vojská museli prejsť na dosiahnutých pozíciách do obrany.⁶⁶

P. MIČIANIK: DIE LETZTEN ANGRIFFSUNTERNEHMEN DER SLOWAKISCHEN „SCHNELLEN DIVISION“ IN KAUKASUS. DER LETZTE ANGRIFF AUF TUAPSE.

Der Aufsatz behandelt den Einsatz der slowakischen „Schnellen Division“ (SD) im Rahmen des

64 VHA, RD, šk. 99, p.p.l. 20, Vel. 1.pr., Vel. RD, Čís.: 25.687/Taj. 2. odd. 1942, Spravodajský rozkaz č. 2, SV. 3. november 1942.

65 BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 59-60.

66 *Dějiny Druhého...*, ref. 1, s. 207-210; ZAKRUTKIN, ref. 19, s. 122-124.

deutschen Unternehmens EDELWEISS. Das Ziel dieser Operation war es, über den Hauptrücken des Kaukasus nach Georgien und dessen Schwarzes Meerhäfen am Westen und zum Kaspischen Meer am Osten durchzudringen. Die slowakische „SD“ wurde am westlichen Abschnitt der kaukasischen Front mit dem Ziel eingesetzt, die Stadt Tuapase zu erobern. Die slowakische Division nahm in der ersten Oktoberhälfte 1942 an dem letzten Angriff gegen diesen Hafen am Schwarzen Meer teil. Die slowakischen Soldaten stürmten durch ein schwieriges Bergterrain gegen gut befestigte Stellungen der sowjetischen 395. Schussdivision und der 68. Brigade der Marininenfanterie. Trotz heftigen sowjetischen Widerstands hat die „SD“ die von der deutschen Führung vorgesteckten Aufgaben auf hundert Prozent erfüllt. Sie bekam deshalb nach dem erfolgreichen Angriff eine mehrtägige Ruhepause. Wegen besonders schlechten Wetters konnten die slowakischen Soldaten die Ruhepause nicht vollkommen ausnutzen, da viele unterwegs mit ihren Wagen im Schlamm stecken blieben. In der zweiten Oktoberhälfte 1942 wurde die „RD“ in einem neuen Verteidigungsabschnitt eingesetzt. Hier während der Ablösung kam es in seinem Hinterland zur Infiltration durch zwei Bataillone der sowjetischen 30. Schussdivision, die sich an der Höhe Popova befestigten. Ihre Stellungen bedrohten die ganze deutsche Verteidigung vor der Stadt Gorjačij Kluč. Die slowakischen Einheiten führten mehr als eine Woche harte Kämpfe, bis es ihnen gelang, die infiltrierten sowjetischen Bataillone zu besiegen und sie bis in die eigenen Stellungen zurückzudrängen. Dies war der letzte offensive Erfolg der slowakischen „RD“ an der Ostfront. Die slowakischen Einheiten waren durch schwere Kämpfe in den Bergen psychisch und physisch erschöpft und sie verlangten ablösen zu werden. Die Front ist jedoch stabil und ruhiger geworden, sodass es zu keinen ernsteren Störungen der Moral in der slowakischen Division gekommen ist.